

Звіт

«Вплив соціально-економічного середовища на результати навчання учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів»

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2016 року № 502 «Про проведення опитування випускників загальноосвітніх навчальних закладів 2016 року щодо впливу соціально-економічного середовища на результати навчання» протягом червня 2016 р. в Україні проводилося анкетування випускників ЗНЗ 2015/2016 навчального року.

Звіт підготовлено Інститутом освітньої аналітики за сприяння Українського центру оцінювання якості освіти та безпосередньої участі Аналітичного центру CEDOS, Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Мета дослідження – вивчення впливу соціально-економічних чинників на якість освіти випускника загальноосвітнього навчального закладу.

Опитування дозволило з'ясувати, як тип місцевості, де проживає і навчається учень, склад, матеріальне становище, рівень освіти родини впливають на якість навчання та підготовки до ЗНО.

1. Методологія опитування

Анкету було розміщено на сайті Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) на персональних сторінках учасників зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО-2016) – випускників загальноосвітніх навчальних закладів 2016 року. Кожному з випускників ЗНЗ після оголошення результатів тестування з української мови та літератури було запропоновано відповісти на запитання анкети.

Анкета містила п'ять блоків запитань, пов'язаних між собою логічними зв'язками і переходами.

Таблиця 1

Блоки	Зміст блоків	Кількість запитань
А	Наповнюваність класу. Способи підготовки до ЗНО. Плани випускника щодо продовження освіти	5
В	Місце проживання та навчання випускників. Яким чином та за який час випускник дістається до навчального закладу	3
С	Родинні зв'язки, освіта батьків чи осіб, які виховують випускника	5
Д	Матеріальне становище та стосунки в родині	3
Е	Загальна інформація про випускника	3

Статистичні дані, зібрані УЦОЯО, після завершення опитування були передані Інституту освітньої аналітики для подальшого аналізу.

При обробці даних застосовувався логічний контроль узгодженості відповідей на питання анкети та технологія відновлення пропущених відповідей. Крім того, з метою дотримання структури генеральної сукупності, серед випускників, що взяли участь в опитуванні, було застосовано систему вагових коефіцієнтів, розрахованих за такими групами: регіон, стать, тип місцевості, тип навчального закладу.

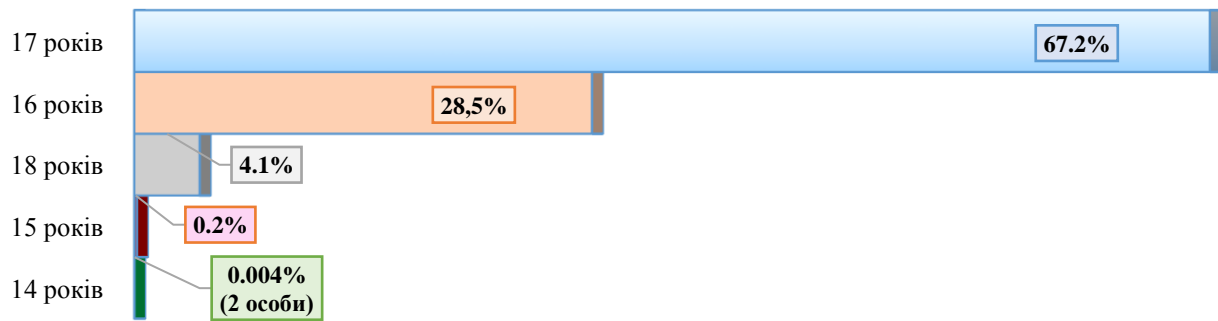
Середній бал розраховувався як відношення суми набраних балів за підсумком усіх складених тестів (без урахування нескладених) до загальної кількості складених тестів. Отримані за 200-бальною шкалою показники поділили на умовні п'ять груп з кроком у 20 балів: 100-119, 120-139, 140-159, 160-179, 180-200.

2. Загальна характеристика учасників опитування

В анкетуванні взяли участь 50 919 випускників 2016 року загальноосвітніх навчальних закладів (середніх загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів, колегіумів, спеціалізованих шкіл та навчально-виховних комплексів).

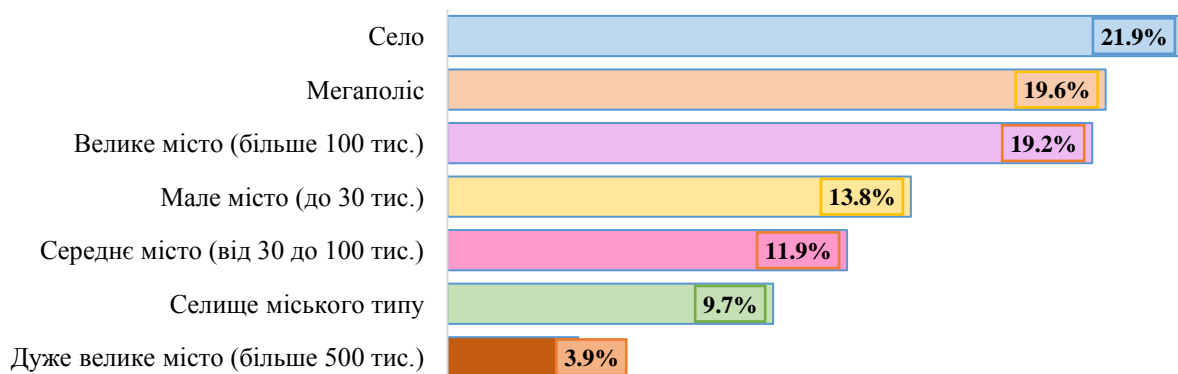
Після опублікування результатів ЗНО з української мови та літератури, випускники, які не подолали поріг «склав/не склав», не брали участі в опитуванні.

Більшість випускників, які взяли участь в опитуванні, на момент складання ЗНО досягли 17-річного віку (діаграма 1). Серед респондентів 40,9% – хлопці і 59,1% – дівчата.

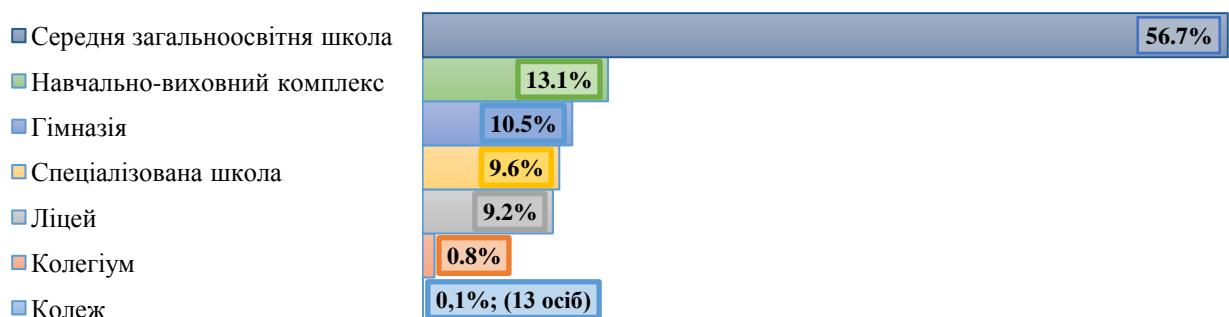
Діаграма 1. Віковий склад учасників анкетування

78,1% випускників проживає у містах, 21,9% у сільській місцевості. Учні мегаполісів¹ і великих міст становлять 42,7% (діаграма 2).

Діаграма 2. Розподіл учасників анкетування за типом місцевості

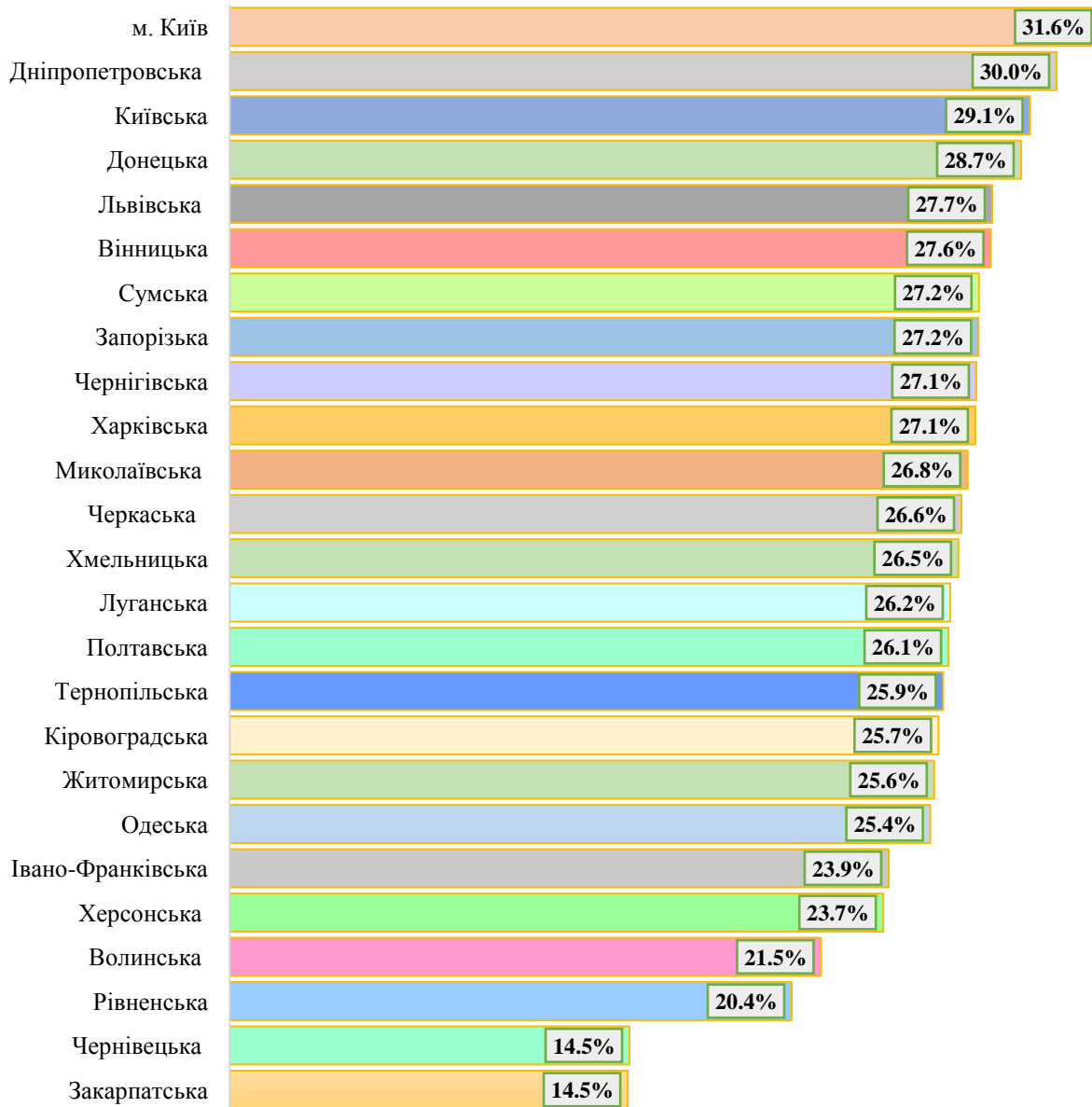
Більше половини респондентів (56,7%) навчалися в середніх загальноосвітніх школах, найменше – в колежах (діаграма 3).

Діаграма 3. Розподіл учасників анкетування за типами навчальних закладів

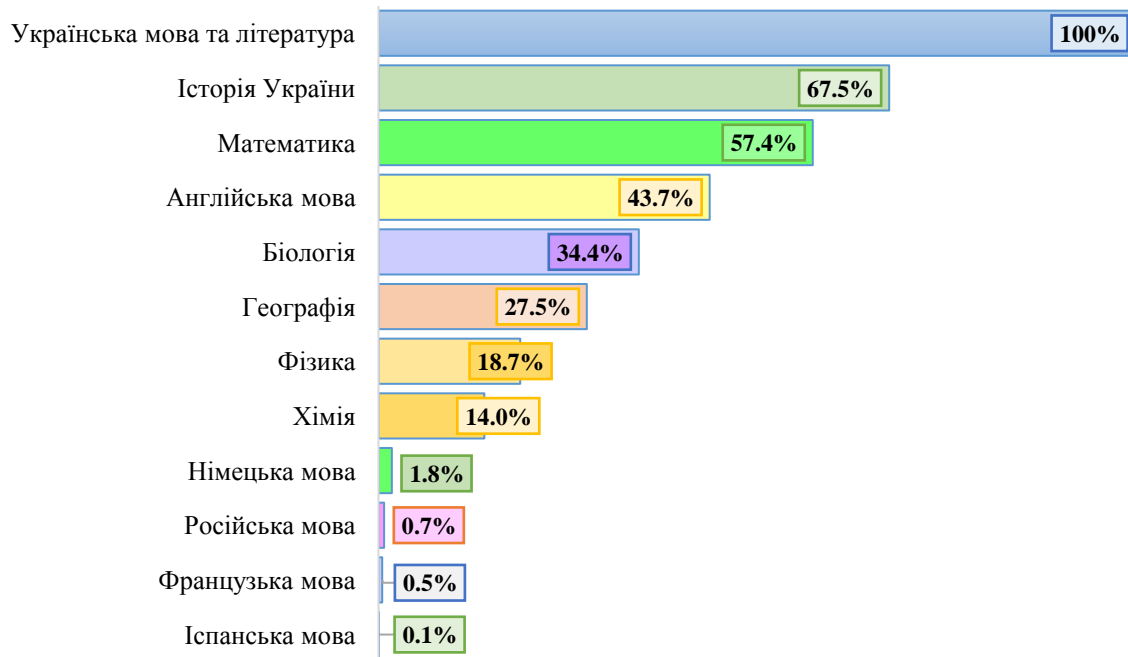
¹ міста Дніпропетровськ, Київ, Львів, Одеса, Харків

Найактивнішу участь в опитуванні взяли випускники 2016 року з міста Києва та Дніпропетровської області, найпасивнішими виявились випускники Чернівецької та Закарпатської областей (діаграма 4).

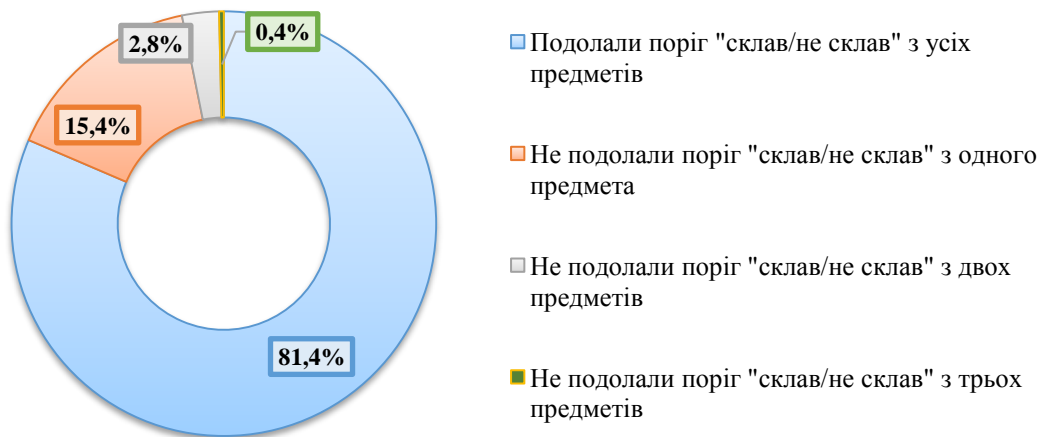
Діаграма 4. Частка учасників анкетування від загальної кількості випускників ЗНЗ-2016 р, які взяли участь у ЗНО, за регіонами

Усі випускники ЗНЗ-2016 р. склали ЗНО з української мови та літератури. Частку учасників анкетування, які склали інші предмети, від загальної кількості опитаних зображено на діаграмі 5.

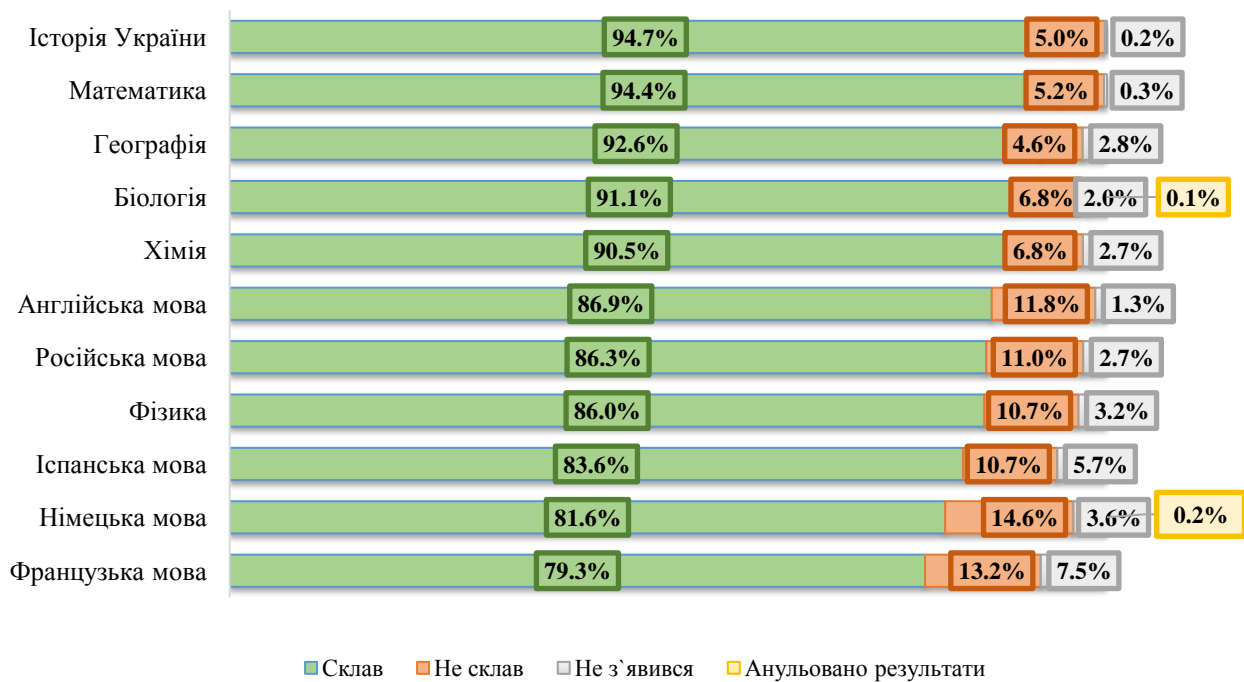
Діаграма 5. Частки учасників анкетування, які склали відповідний предмет ЗНО-2016 р.

Частка випускників, які подолали поріг «склав/не склав» з усіх предметів, становить 81,4%, а частка опитаних, які не подолали поріг «склав/не склав» з 1–3 предметів, – 18,6% (діаграма 6).

Діаграма 6. Розподіл учасників анкетування за результатами складання тестів ЗНО-2016 р.

Найбільше випускників успішно подолали поріг «склав/не склав» з історії України та математики (94,8% і 94,4% відповідно) (діаграма 7).

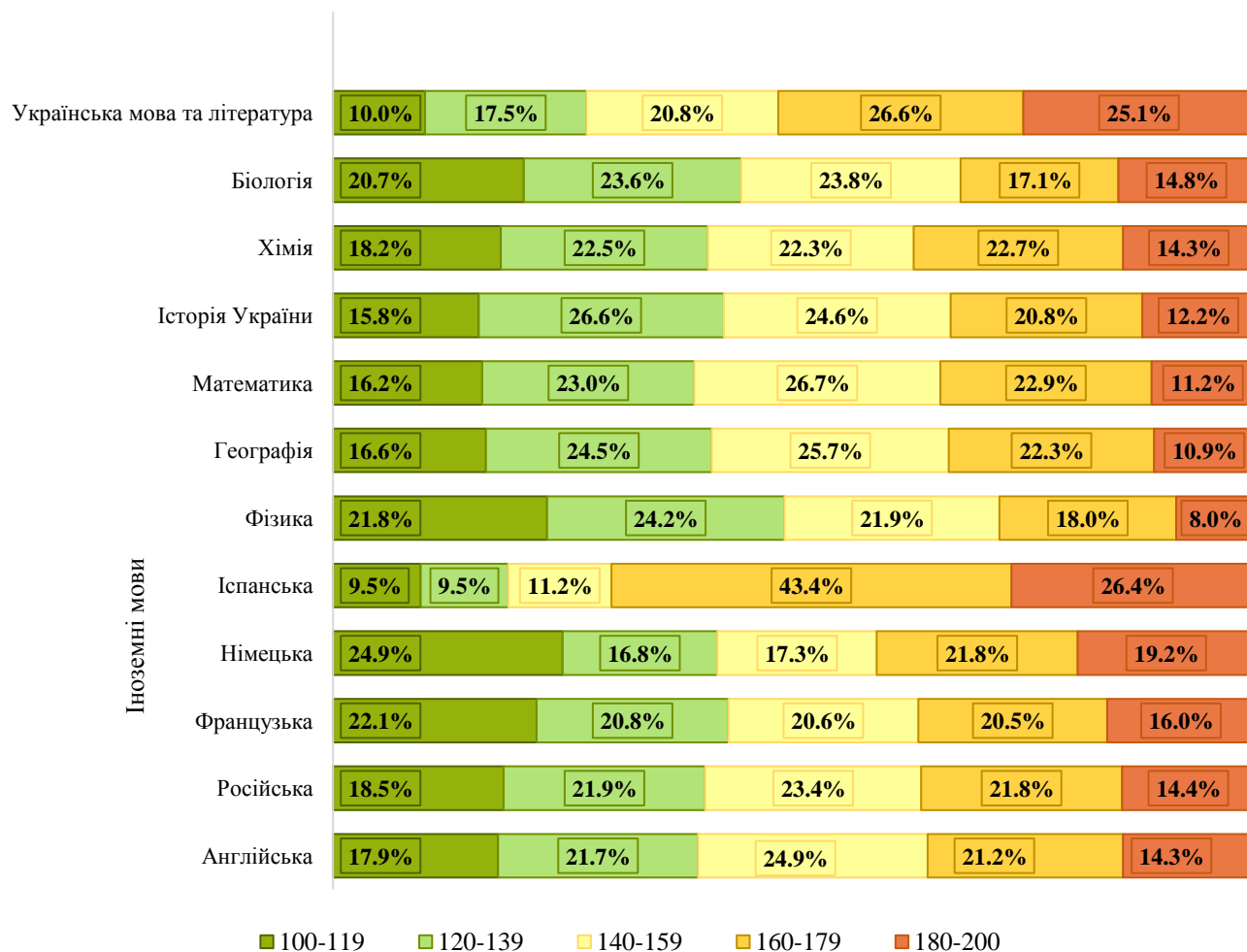
Діаграма 7. Розподіл учасників анкетування, які за результатами ЗНО подолали поріг «склав/не склав» з відповідних предметів

Серед учасників опитування середня кількість балів з предметів, з яких вони подолали поріг «склав/не склав», становить 148,2 балів (діаграма 8). Доречно припустити, що кращі результати з деяких предметів можуть бути зумовлені тим, що їх складала невелика кількість опитаних.

Діаграма 8. Середній бал учасників анкетування з відповідних предметів

Серед випускників, які складали українську мову та літературу, найбільша частка тих, хто отримав найвищі бали – 25,1 %, тоді, як з математики таких лише 11,2% (діаграма 9).

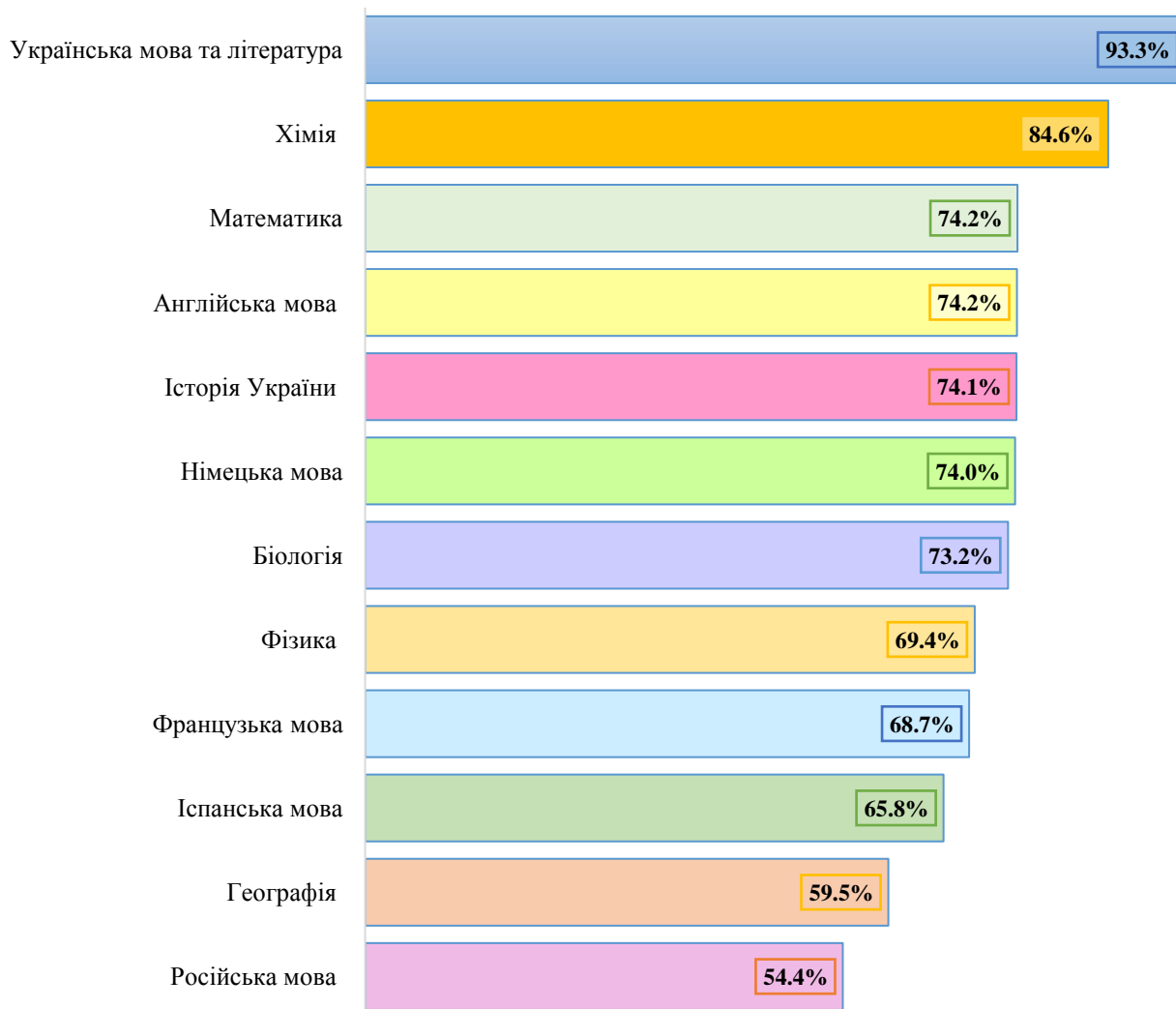

Діаграма 9. Розподіл учасників анкетування за балами з відповідних предметів

3. Результати навчання і способи підготовки до ЗНО

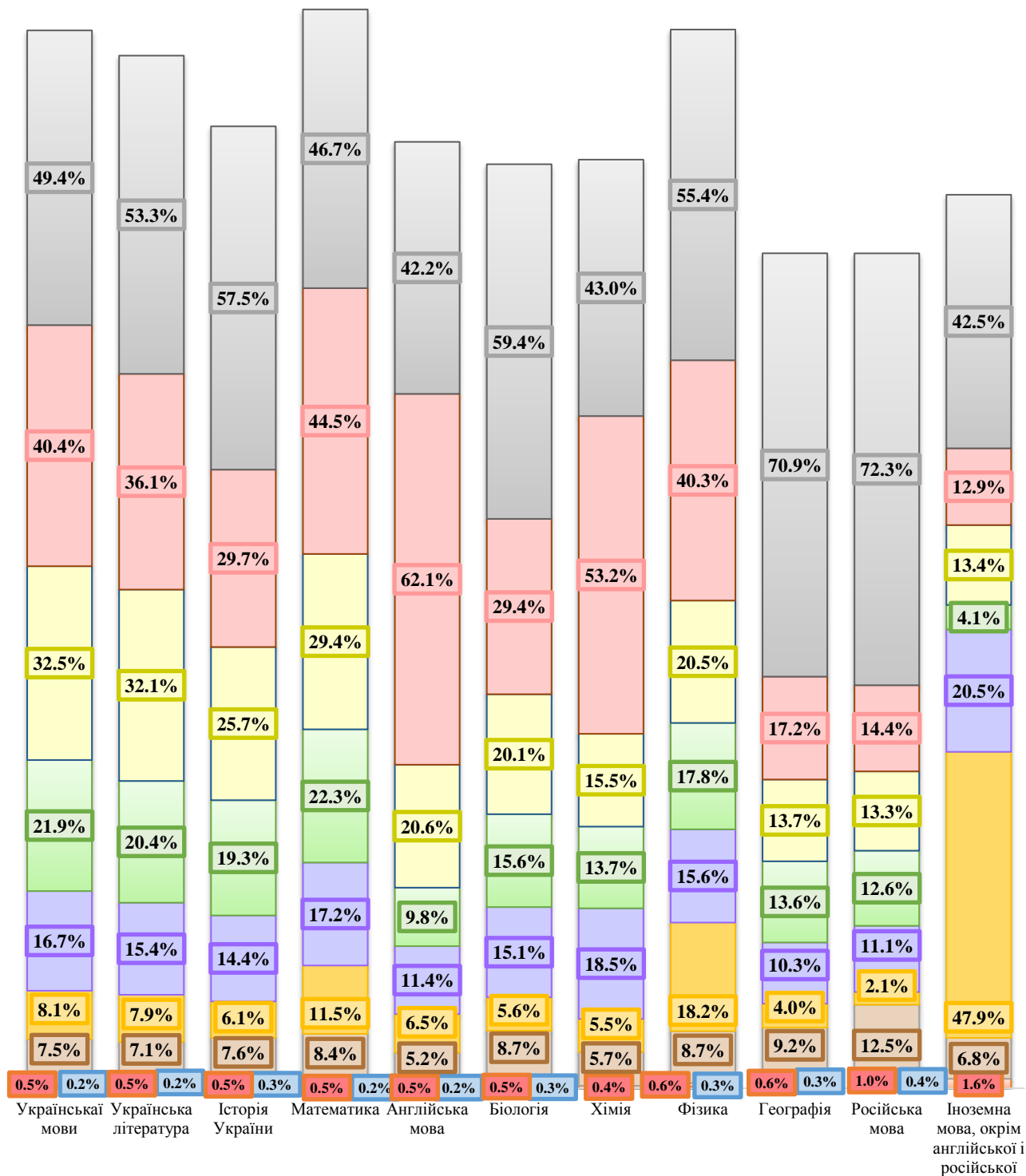
Частка опитаних випускників, які цілеспрямовано готувалися до складання зовнішнього незалежного оцінювання, становить 86,9%.

На діаграмі 10 представлено частки випускників, які готувалися з різних предметів до зовнішнього незалежного оцінювання, від загальної кількості опитаних. Найбільше випускники готувалися до складання ЗНО з української мови та літератури, найменше – з російської мови та географії.

Діаграма 10. Частка учасників анкетування від загальної кількості опитаних, які готувалися до складання ЗНО з відповідних предметів

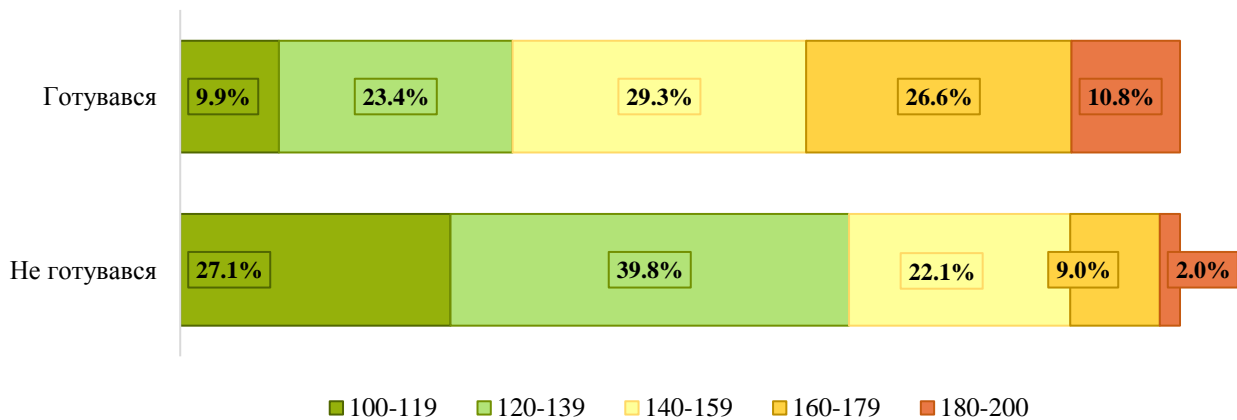
Учні, як правило, поєднували кілька способів підготовки, найпопулярнішими з яких були: самостійна робота, заняття з репетитором та підготовка під час уроків за ініціативою вчителя. Найчастіше послугами репетитора користувались учні для вдосконалення знань з англійської мови. Випускники, які готувались до тестування з математики, фізики та іноземних мов (крім російської та англійської) надавали перевагу підготовчим курсам при вищих та професійно-технічних навчальних закладах (діаграма 11).

- Готувався(-ла) до складання ЗНО самостійно
- Готувався(-ла) з репетитором (з оплатою його послуг) (репетитор не був(ла) моїм учителем)
- Готувався(-ла) до складання ЗНО під час уроків за ініціативою вчителя
- Відвідував(-ла) додаткові безкоштовні заняття у школі після занять
- Додатково готувався(-ла) з учителем, який викладає у мене цей предмет (з оплатою його послуг)
- Відвідував(-ла) підготовчі курси при вищому чи професійно-технічному навчальному закладі
- Готувався(-ла) до складання ЗНО з допомогою батьків чи інших родичів, знайомих
- Інше
- Використовував(-ла) он-лайн ресурси

Діаграма 11. Розподіл учасників анкетування за способом підготовки до ЗНО-2016 р.

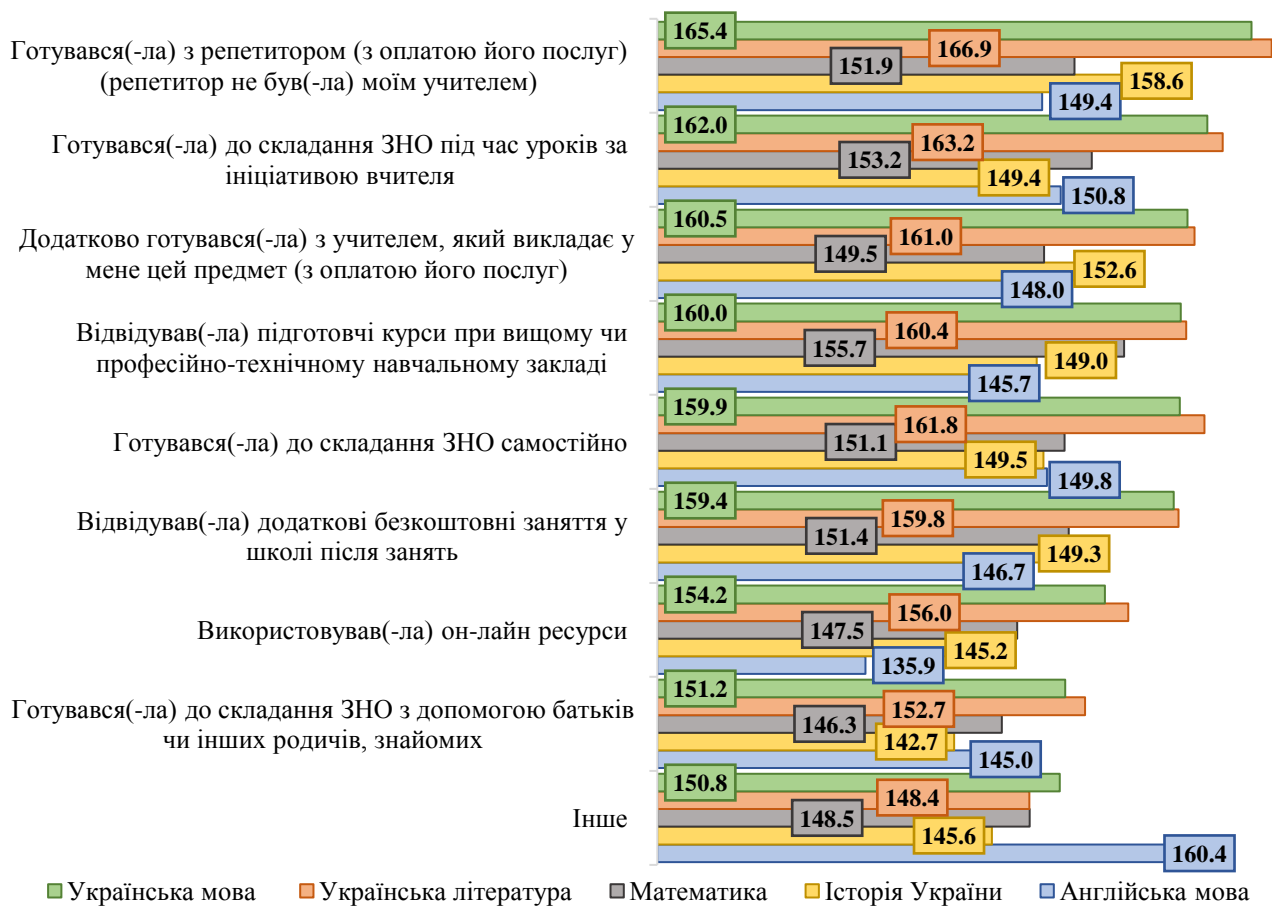
Респонденти, які готувалися до ЗНО, показали значно кращі результати ніж ті, хто не готувався. Зокрема їхній середній бал є вищим на 17 одиниць, а частка тих, хто отримав результати у проміжку 180-200 балів, у п'ять разів більша (діаграма 12).

Діаграма 12. Розподіл учасників анкетування за отриманими середніми балами з усіх предметів залежно від того, готувалися вони до складання ЗНО чи ні

Способи підготовки до ЗНО, яким надавали перевагу учні міських та сільських шкіл, відрізняються. Так, частка тих, хто готувався з репетитором або відвідував підготовчі курси при вищому чи професійно-технічному навчальному закладі в місті, значно більша ніж серед випускників сільських шкіл. Це пояснюється меншою доступністю таких варіантів підготовки. Учні, які отримували освіту у сільській місцевості, частіше готувались самостійно або під час занять за ініціативою вчителя.

Способи підготовки по-різному вплинули на результати зовнішнього незалежного оцінювання. Так, середній бал випускників, які готувались з репетитором з предметів історія України, української мова та література, є вищими порівняно з тими, хто обрав інші способи підготовки. Найвищий бал з математики отримали учасники анкетування, які відвідували підготовчі курси при вищих чи професійно-технічних навчальних закладах (діаграма 13).

Діаграма 13. Середні бали учасників анкетування з відповідних предметів за способом підготовки

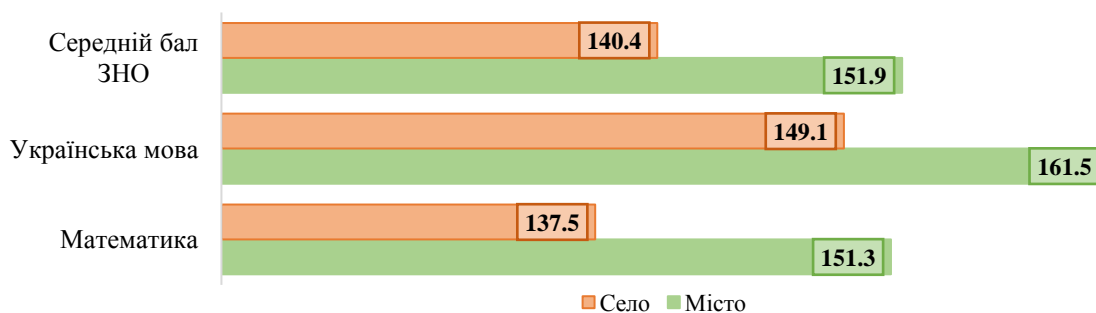
Найбільша частка випускників, які готувалися до тестування за допомогою батьків чи інших родичів, знайомих, не подолали порогу 100 балів, а також отримали результат у проміжку від 100 до 139.

4. Результати ЗНО і умови навчання

Обираючи навчальний заклад для своєї дитини, батьки враховують багато чинників. Часто заможніші родини з сіл чи прилеглих до мегаполісу містечок вирішують щодня возити дитину до школи тривалий час, бажаючи отримати кращі освітні послуги. Під час проведеного дослідження було з'ясовано, яким чином тип і місце розташування навчального закладу та час, який учень витрачає на дорогу до школи, впливають на результати навчання.

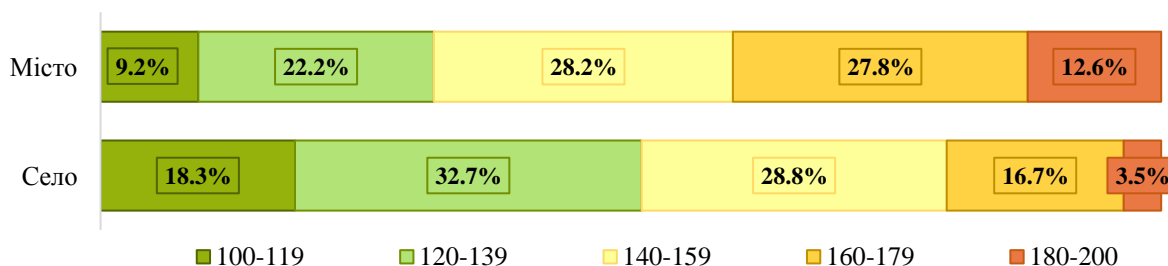
Результати ЗНО учнів міських навчальних закладів є значно кращими, ніж сільських (діаграма 14). Водночас, важливо зазначити, що випускники сільських

шкіл удвічі рідше користуються послугами репетиторів та відвідують підготовчі курси, ніж міських.

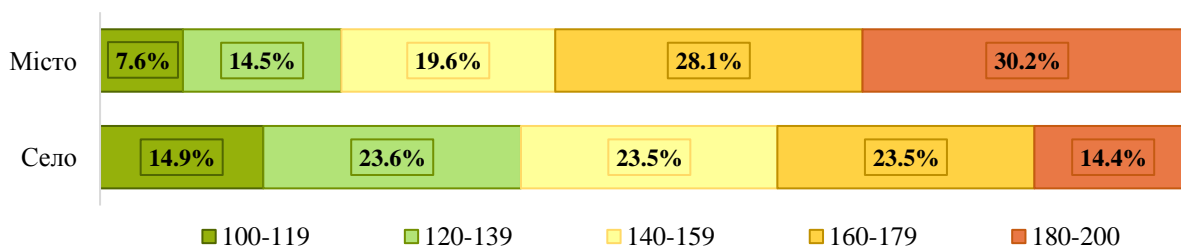
Діаграма 14. Середні бали учасників анкетування за типом місцевості

Середній бал з усіх предметів ЗНО в проміжку 180-200 отримали 12,6% випускників міських ЗНЗ, в той час, як цей показник у селах становить лише 3,5%. Частка учнів, які отримали результати у проміжку 100-119 балів, удвічі більша в селі, ніж у місті. Разом з тим, майже однакова кількість випускників як сільських, так і міських шкіл, отримали середні бали з усіх предметів у проміжку 140-159 (діаграма 15).

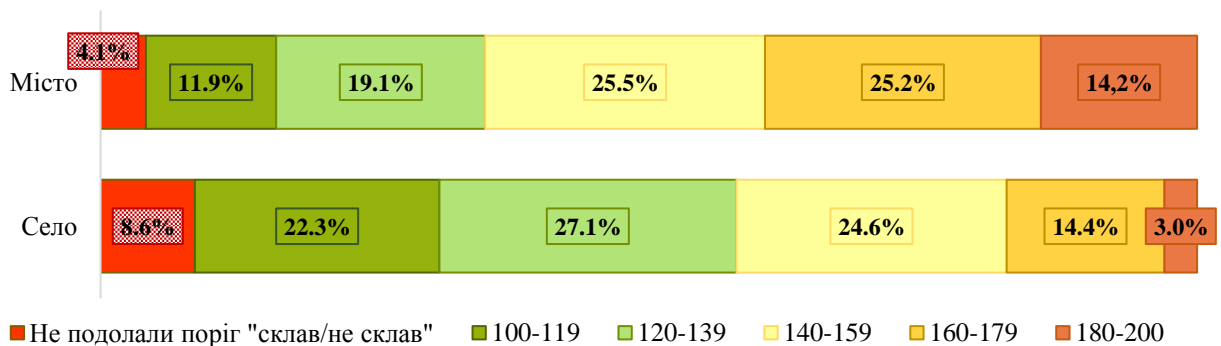
Діаграма 15. Розподіл учасників анкетування за типом місцевості, де навчалися, і середнім балом з усіх предметів ЗНО-2016, що склали

За результатами ЗНО з української мови та літератури майже 60% випускників міських ЗНЗ отримали 160 балів і вище. Серед випускників сільських загальноосвітніх навчальних закладів такий результат отримали лише 35,9% (діаграма 16).

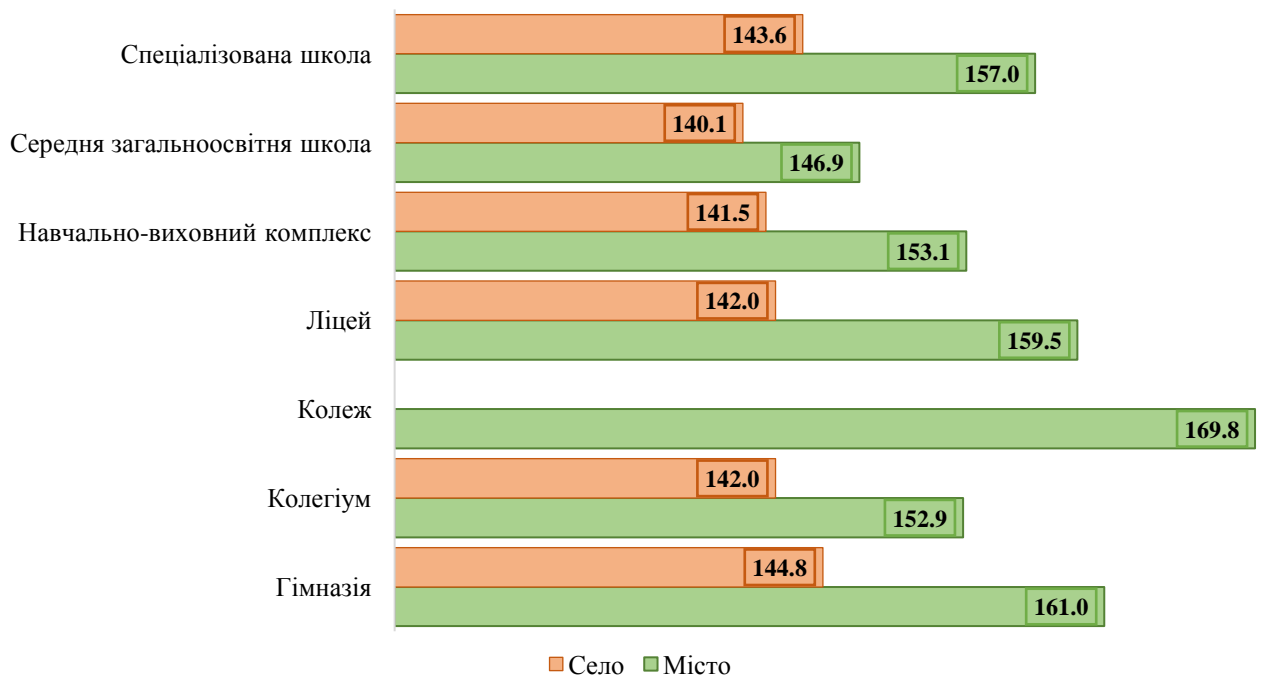
Діаграма 16. Розподіл учасників анкетування за типом місцевості, де навчалися, і результатами ЗНО-2016 з української мови та літератури

За результатами ЗНО з математики не подолали поріг «склав/не склав» удвічі менше випускників міських шкіл, ніж сільських (діаграма 17).

Діаграма 17. Розподіл учасників анкетування за типом місцевості і результатами ЗНО-2016 з математики

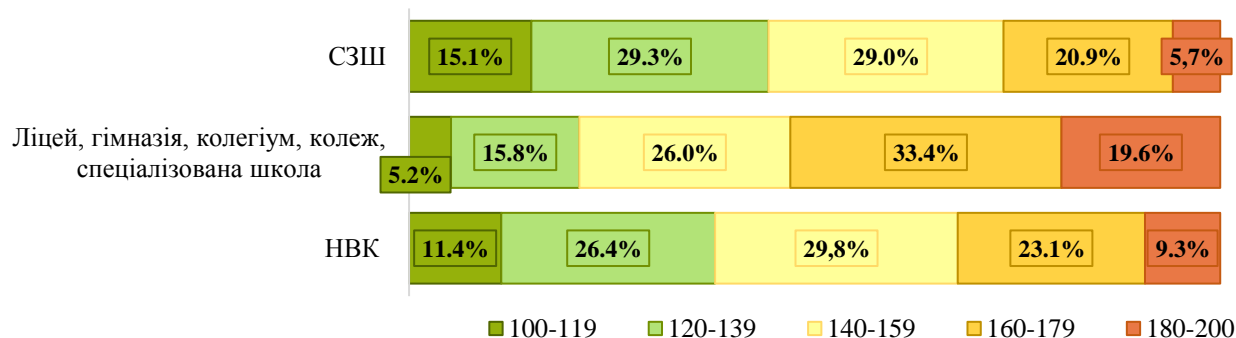
Найменша різниця між середніми балами випускників міських і сільських навчальних закладів спостерігається у середніх загальноосвітніх школах. Найбільшу розбіжність у результатах виявлено у випускників ліцеїв та гімназій (діаграма 18).

Діаграма 18. Середній бал з усіх предметів учасників анкетування за типами навчальних закладів

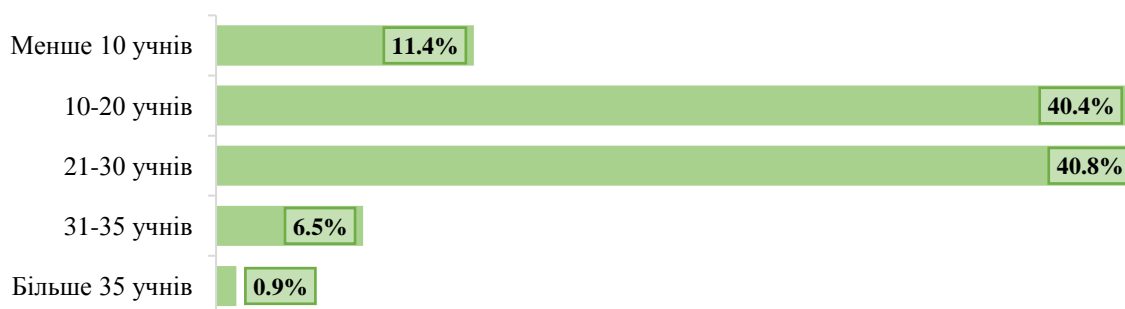
Більше половини випускників ліцеїв, гімназій, колегіумів, коледжів і спеціалізованих шкіл за середнім балом з усіх предметів ЗНО-2016 р. отримали

160 балів і вище. Найбільша частка випускників середніх загальноосвітніх шкіл отримали результат у проміжку 100-119 балів (діаграма 19).

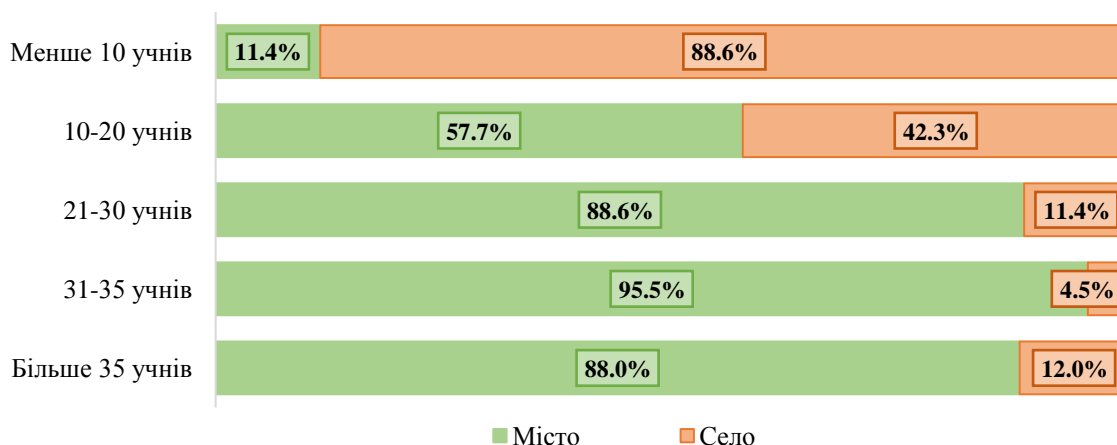
Діаграма 19. Розподіл учасників анкетування за типом навчального закладу та середнім балом з усіх предметів

Більшість учасників опитування навчалося у старшій школі в класах, де було 10-20 і 21-30 учнів (діаграма 20).

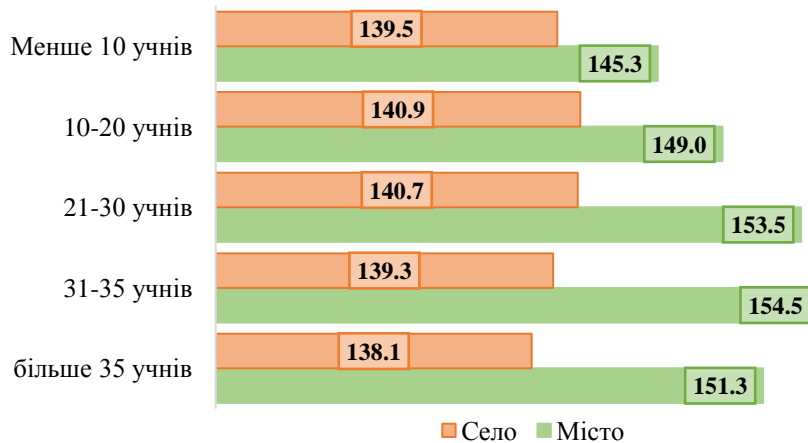
Діаграма 20. Розподіл учасників опитування за кількістю учнів у класі упродовж навчання в 10-11(12) класах

У групі респондентів, що навчалися в класах з кількістю менше 10 учнів, майже 90 % становлять випускники сільських шкіл. Разом з тим понад 95 % випускників, які навчаються у класах з наповнюваністю 31-35 учнів, складають учні міських шкіл (діаграма 21).

Діаграма 21. Розподіл учасників опитування за кількістю учнів у класі упродовж навчання в 10-11(12) класах і типом місцевості

Значної відмінності між результатами залежно від наповнюваності класів у сільських школах не спостерігається, тоді як у міських школах різниця становить до 9 балів (діаграма 22).

Діаграма 22. Середній бал з усіх предметів учасників анкетування за наповнюваністю класів та типами місцевості

У класах міських шкіл з наповнюваністю до 10 учнів частка тих, хто отримав результати в проміжку 180-200 балів, є найнижчою (5,8%) порівняно з іншими варіантами наповнюваності класів, де цей показник у два-три рази більший.

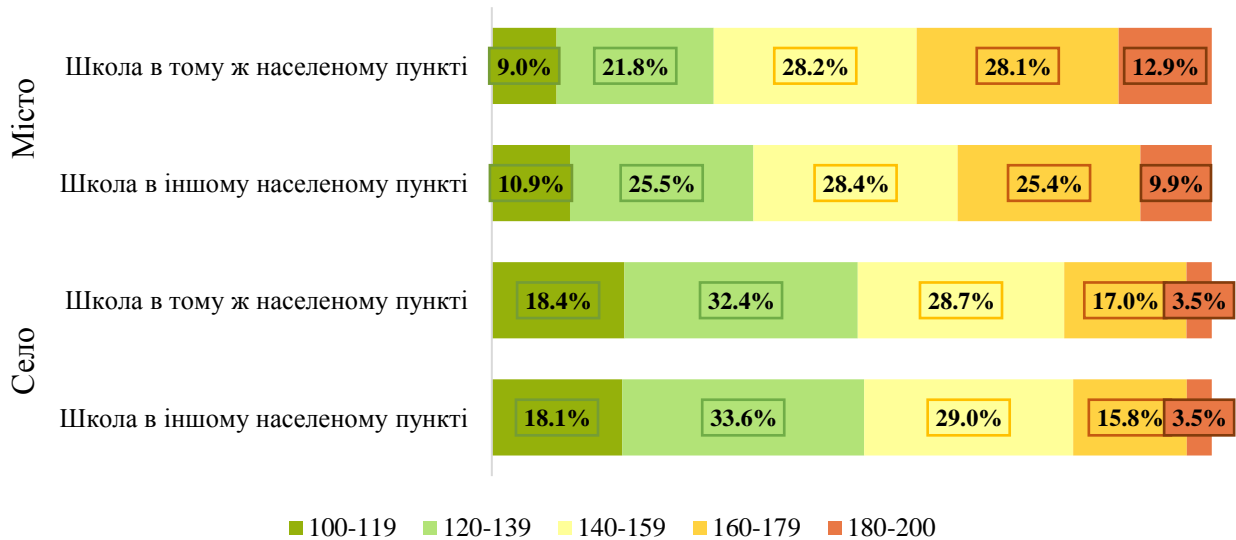
86,1% випускників, які взяли участь в опитуванні, навчалися у тому ж населеному пункті, де й проживали. На решту запитань анкети відповідали лише ті випускники, які навчалися в іншому населеному пункті.

Результати ЗНО учнів, які відвідували школу за місцем проживання, і тих, хто навчався в іншому населеному пункті, відрізняються по середньому балу з усіх предметів лише в місті (діаграма 23).

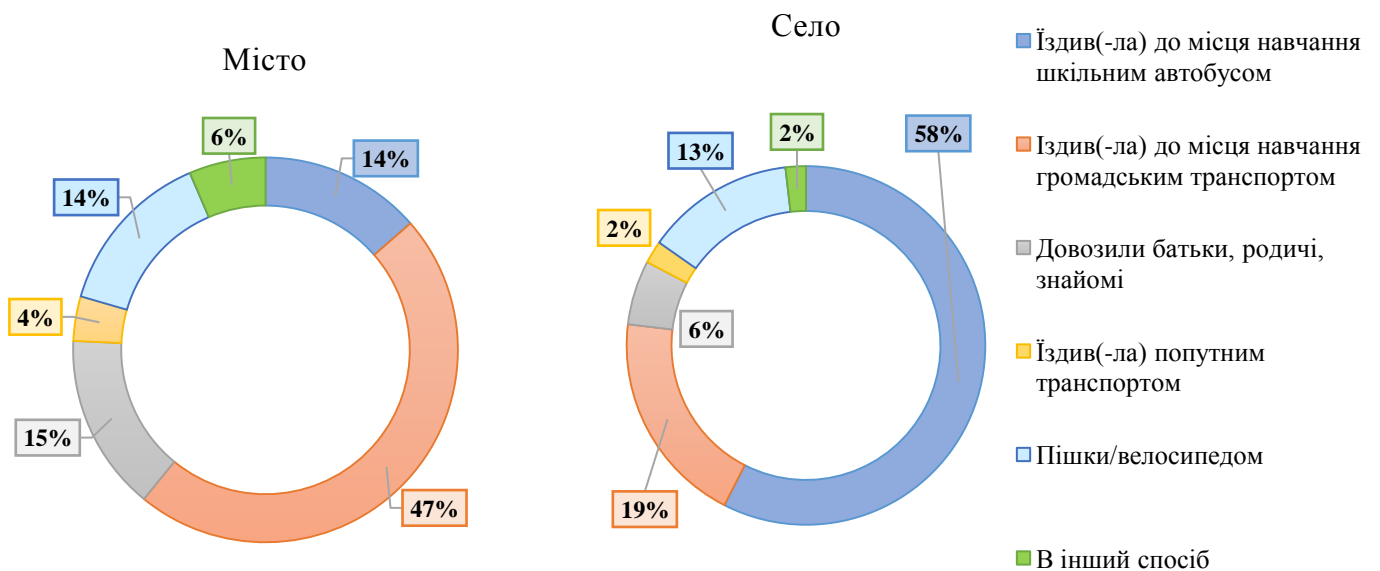
Діаграма 23. Середній бал з усіх предметів учасників анкетування за місцем розташування навчального закладу

Загальний розподіл результатів ЗНО учнів, які навчались за місцем проживання і поза ним майже однаковий (діаграма 24).

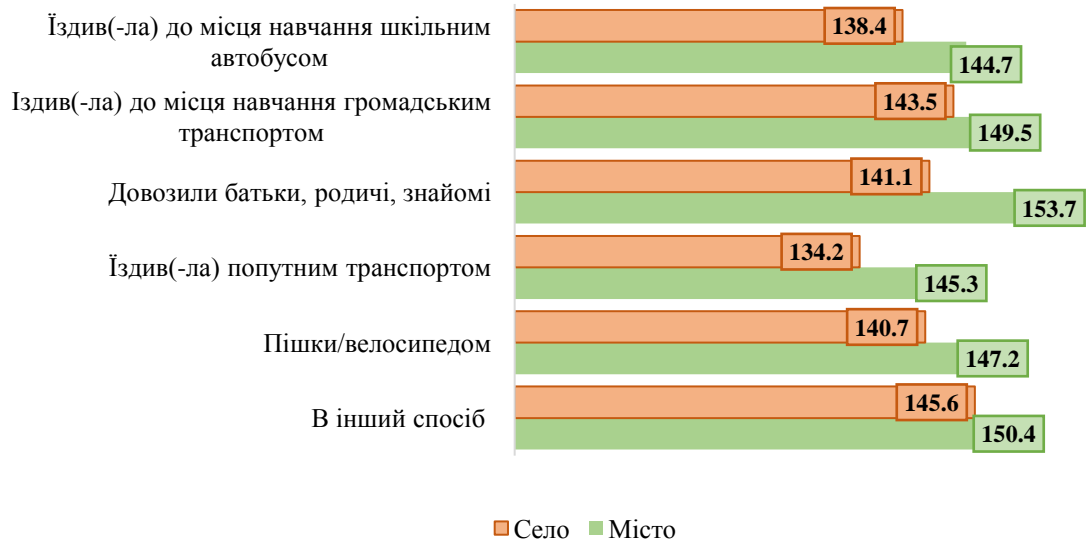
Діаграма 24. Розподіл учасників анкетування за результатами ЗНО і місцем розташування навчального закладу

Більшість випускників міських ЗНЗ їздили до місця навчання громадським транспортом, учні, які проживають в сільській місцевості, – шкільними автобусами (діаграма 25).

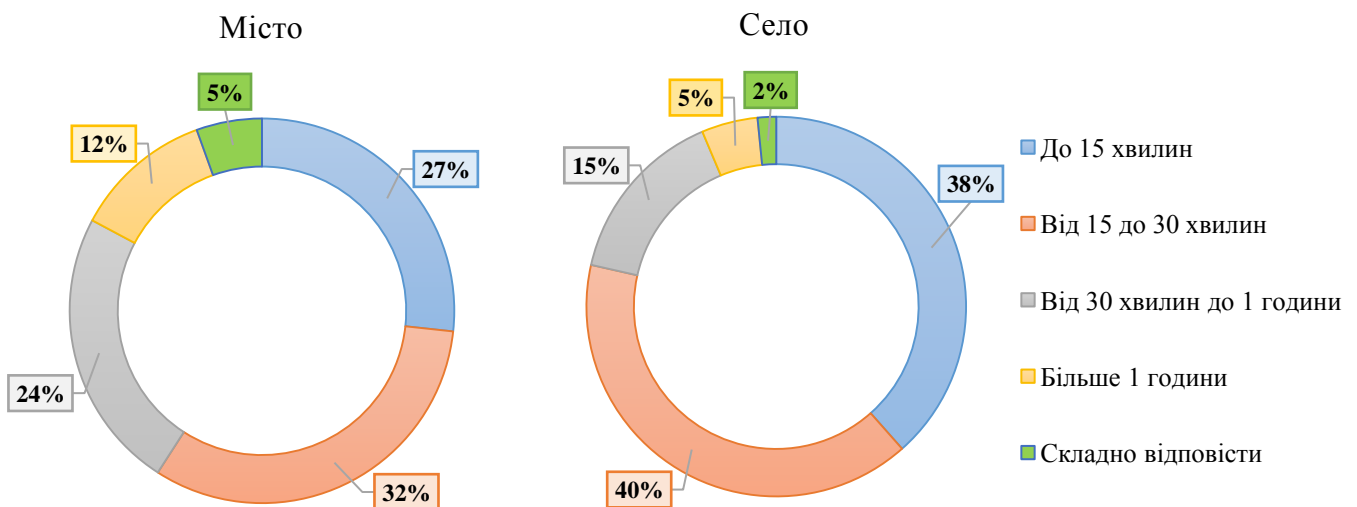
Діаграма 25. Розподіл учасників анкетування за способом діставання до навчального закладу

Серед тих, кого довозили до школи батьки, родичі, знайомі, майже 60% дітей – із матеріально забезпечених сімей. Також найвищий середній бал у випускників, яких до місця навчання довозили батьки, родичі, знайомі в місті, тоді як у сільській місцевості учні, які показали високі результати, діставались до школи громадським транспортом (діаграма 26).

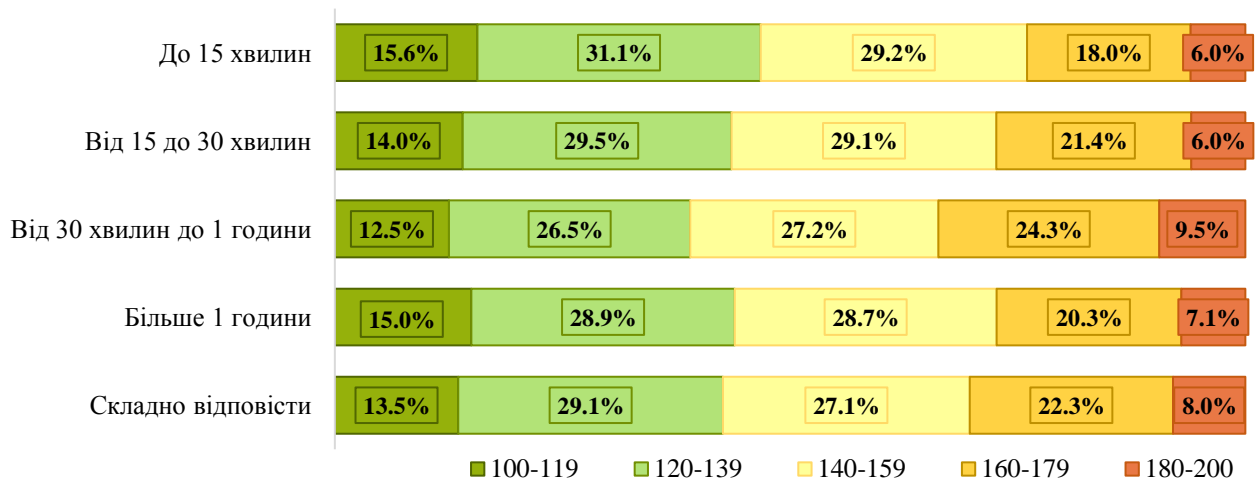
Діаграма 26. Середній бал з усіх предметів учасників анкетування за способами діставання до місця навчання

У сільській місцевості 78% учнів витрачали до 30 хвилин на дорогу до навчального закладу. Натомість, у містах такий самий час витрачали 59% випускників (діаграма 27).

Діаграма 27. Розподіл учасників анкетування за часом діставання до навчального закладу

Серед тих, хто витрачав на доїзд до навчального закладу від 30 хв до 1 год, найбільша частка випускників (33,8%) отримала результати ЗНО-2016 вище 160 балів (діаграма 28).

Діаграма 28. Розподіл учасників анкетування за часом доїзду до навчального закладу

5. Результати навчання і умови соціалізації випускника

Родинні зв'язки, психологічна атмосфера та матеріальне становище родини є важливими чинниками в соціалізації випускника, впливаючи не лише на процес формування особистості, але і на її досягнення у навчанні.

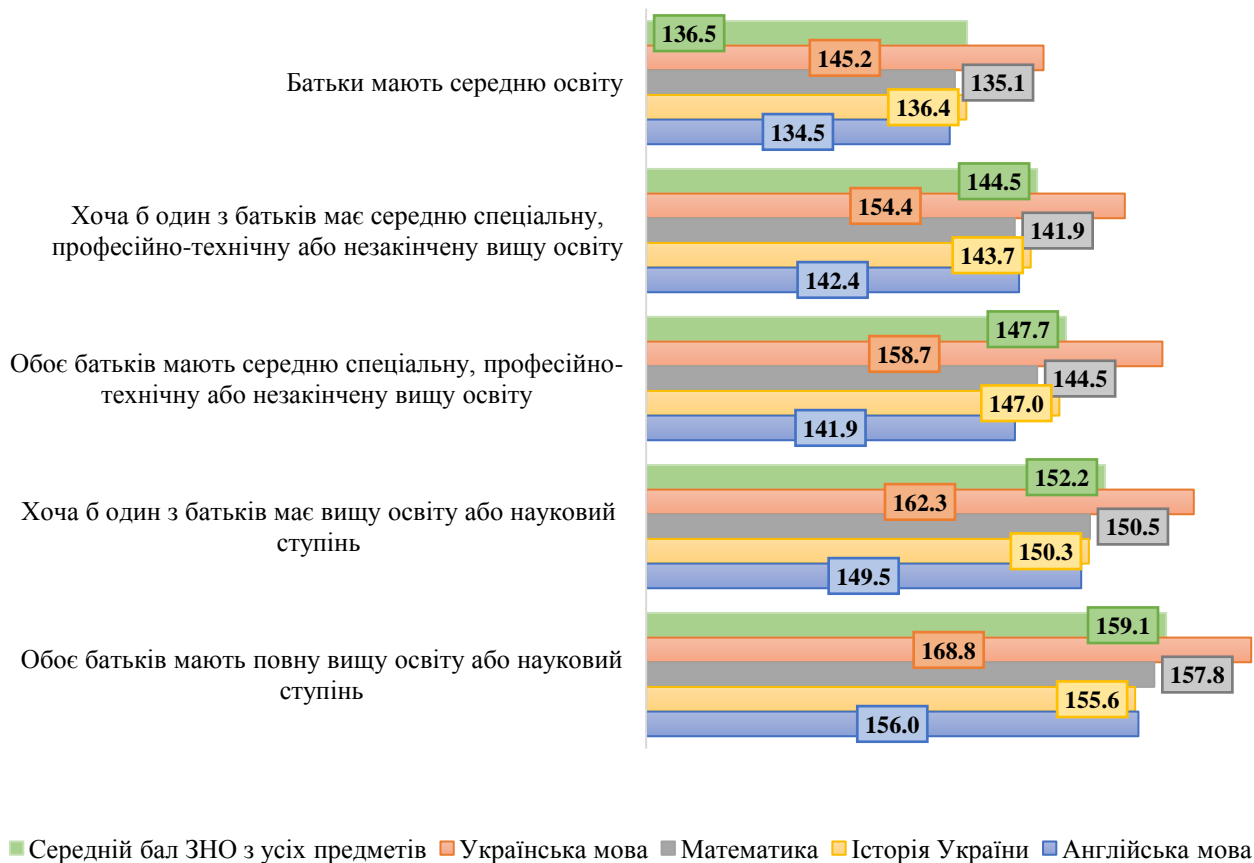
Майже дев'ять з десяти опитаних проживають з матір'ю (мачухою), третина – з батьком (вітчимом). У дитячих будинках чи будинках сімейного типу проживають піввідсотка випускників, які взяли участь в анкетуванні (діаграма 29).

Діаграма 29. Розподіл учасників анкетування за складом сім'ї

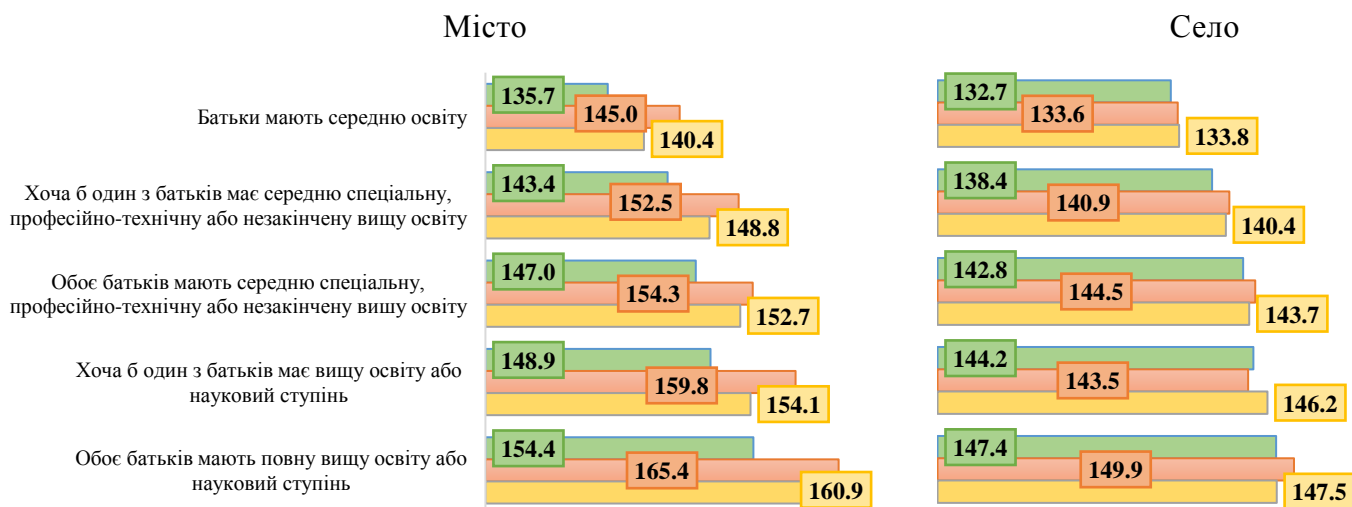
Рівень освіти батьків є однією з визначальних характеристик культурного капіталу родини, що використовується при вивченні соціальної нерівності в освіті. Опитування підтвердило давно відомий у соціології та економіці факт зв'язку рівня освіти батьків з рівнем навчальних результатів дитини.

Як видно з діаграми 30, чим вищий рівень освіти мають батьки, тим вищий результат ЗНО отримують випускники, причому зв'язок є однаково сильним з усіх предметів. Середній бал ЗНО з усіх предметів, які склали респонденти, у дітей, чиї батьки мають вищу освіту або науковий ступінь, на 22,6 балів вищий, ніж у тих, чиї батьки мають середню освіту. З української мови цей розрив навіть більший – 23,6 балів. Це означає, що діти з родин, де обидва з батьків або опікунів мають вищу освіту чи хоча б хтось з них має науковий ступінь, мають набагато вищі шанси вступити на бюджетну форму навчання, ніж діти з родин, де батьки мають професійно-технічну або середню освіту. Розрив у навчальних досягненнях дітей у розрізі освіти їхніх батьків більший навіть, ніж розрив між учнями з міських та сільських шкіл.

Діаграма 30. Середні бали учасників анкетування за рівнем освіти батьків²

Також важливо відмітити, що цей розрив зберігається приблизно у тому ж обсязі, незалежно від того, в якому типі навчального закладу учні здобували освіту – загальноосвітній школі, ліцеї чи гімназії або у НВК; чи вчилися вони в місті, чи у сільській місцевості (діаграма 31)

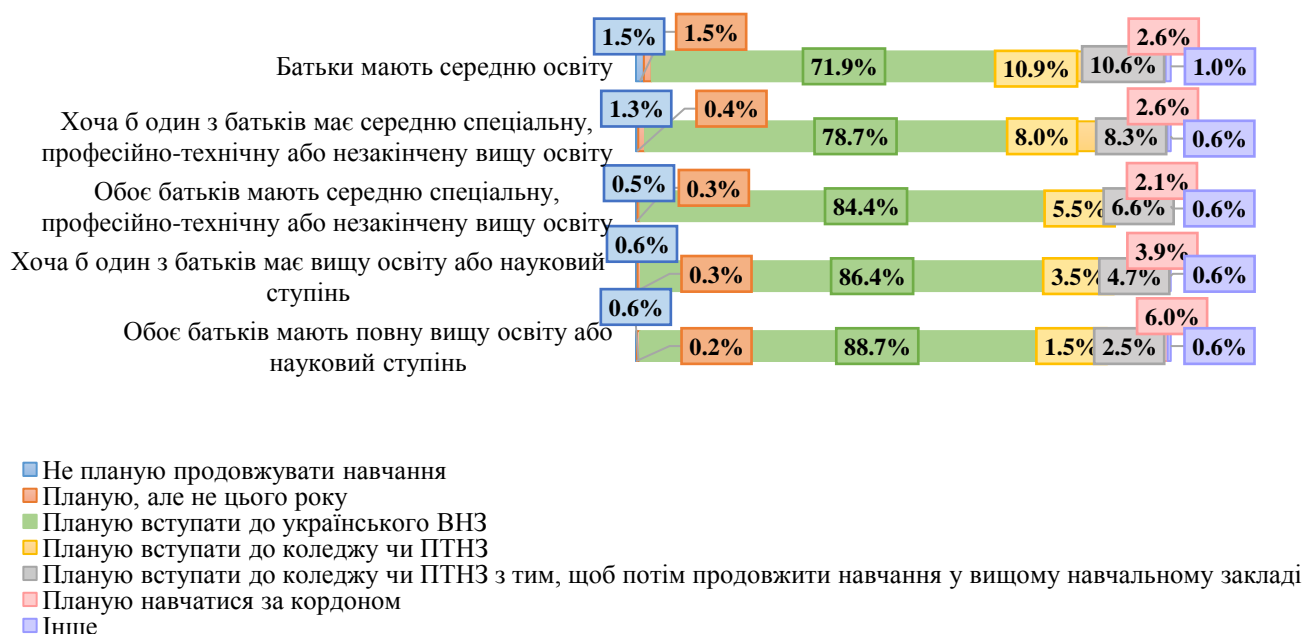
² Під батьками мається на увазі батьки або інші родичі, які виховували респондента

- Середня загальноосвітня школа
- Лицей, гімназія, колегіум, спеціалізована школа
- Навчально-виховний комплекс

Діаграма 31. Середні бали учасників анкетування за рівнем освіти батьків, типами навчальних закладів та населених пунктів

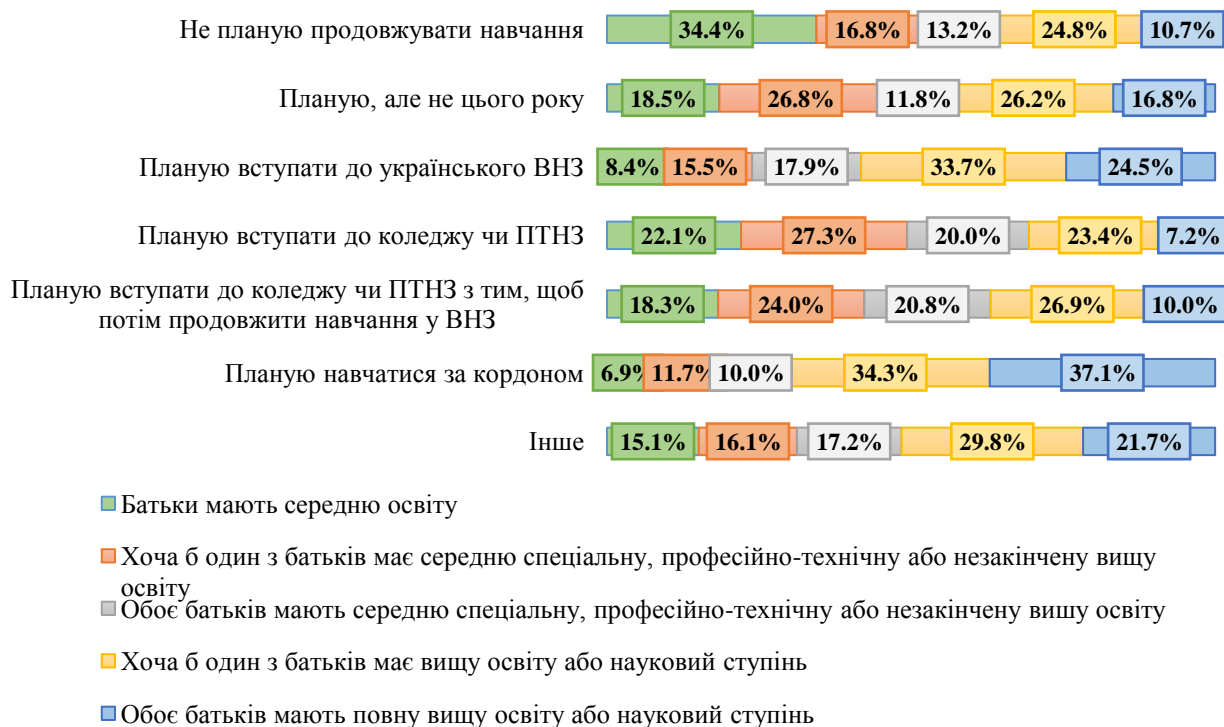
Отже, рівень освіти батьків є ключовим фактором, який має безпосередній зв'язок із рівнем успішності дітей.

Рівень освіти батьків також пов'язаний з планами випускників щодо подальшого навчання. Серед дітей з більш освічених родин більша частка тих, хто планує продовжувати навчання у вищому навчальному закладі або за кордоном і менше тих, хто хоче навчатися у коледжах, училищах чи технікумах. Причому випускники, які обирають професійно-технічні навчальні заклади з метою надалі продовжити навчання у вишах, частіше походять з родин із нижчим рівнем освіти батьків (діаграма 32).

Діаграма 32. Розподіл учасників анкетування за освітнім рівнем батьків та планами щодо продовження навчання

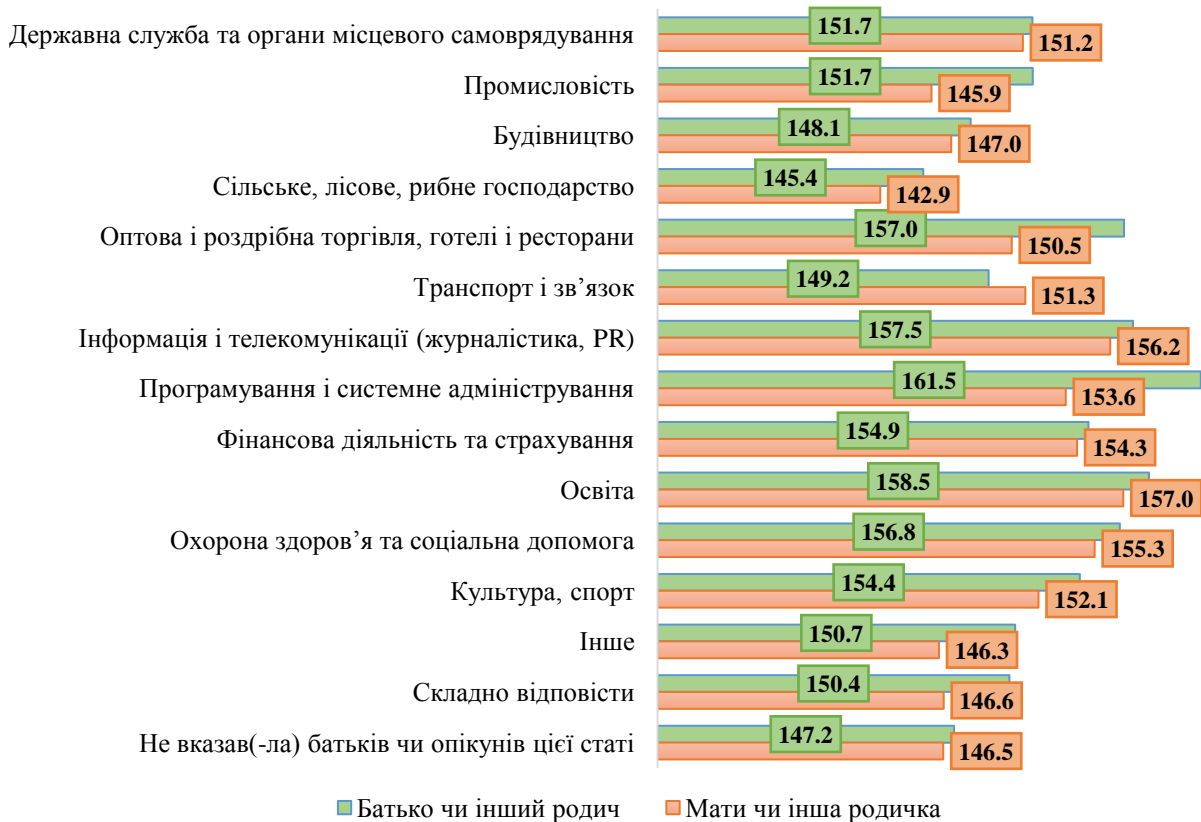
Цікаво, що з випускників, які планують навчатися за кордоном, 71% складають діти з родин, де обоє батьків або хоча б один із них мають вищу освіту. І навпаки, професійно-технічну освіту переважно обирають діти з родин, де батьки також мають професійно-технічну чи середню освіту (діаграма 33).

Діаграма 33. Розподіл учасників анкетування за планами щодо продовження навчання та освітнім рівнем батьків

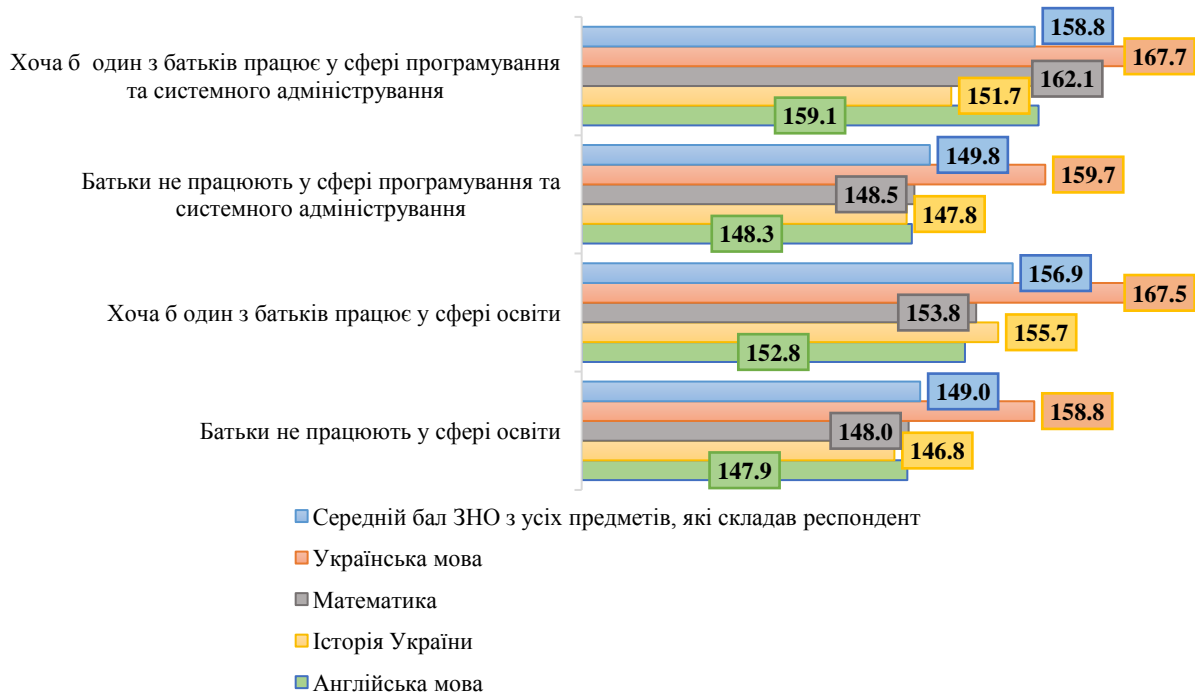
Опитування показало, що найвищі бали ЗНО отримали діти, чиї батьки працюють у сферах зайнятості, які потребують кваліфікованої праці. Найкращі результати ЗНО у дітей, чиї батьки (або інші опікуни) чоловічої статі працюють у сфері ІТ, освіти, журналістики та реклами. Що стосується родичок жіночої статі, то найбільш успішно склали ЗНО випускники, чиї матері (чи інші опікуни) працюють у сфері освіти, журналістики і реклами

Найнижчий бал виявився у респондентів, чиї батьки працюють у сільському господарстві, будівництві, сфері транспорту та зв'язку, а матері – у промисловості, будівництві та сільському господарстві (діаграма 34).

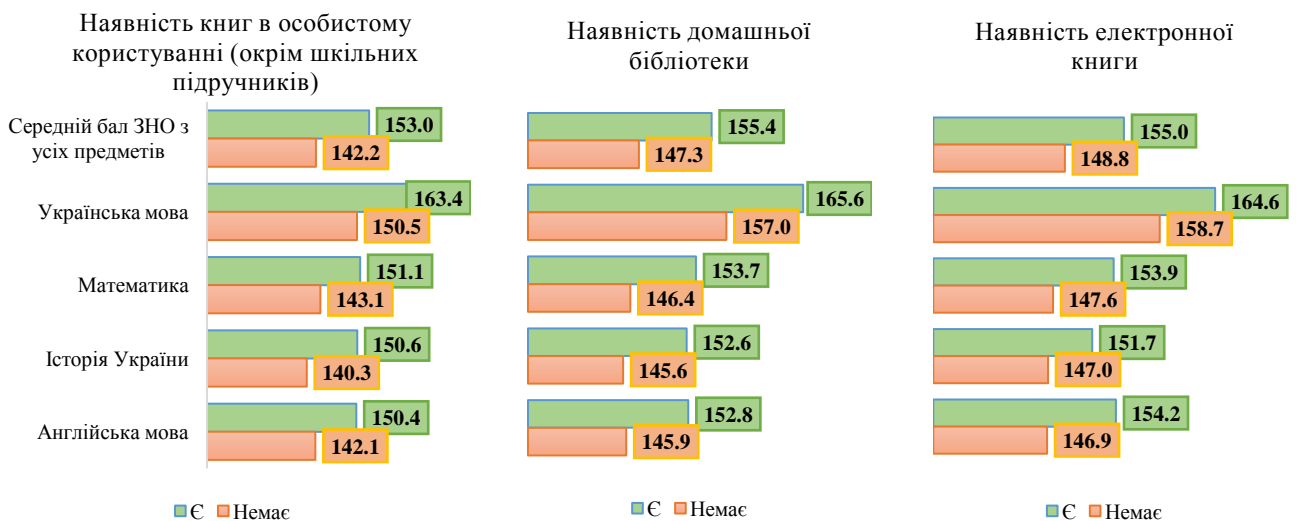
Діаграма 34. Середній бал учасників анкетування відповідно до видів економічної діяльності батьків

Респонденти, у яких хоча б один з батьків працює в освіті, мають середній бал ЗНО на 8 балів вищий, ніж ті, чиї батьки працюють у інших сферах. Ті ж, у кого хоча б один з батьків займається програмуванням, мають середній бал на 9 балів вищий. З деяких предметів ця різниця ще більш суттєва. Діти програмістів в середньому склали математику на 13,5 балів краще, а от з історії України випередили однолітків лише на 4 бали. Натомість діти освітян показали більший відрив з української мови та історії, а з математики та англійської різниця склала 5-6 балів (діаграма 35).

Діаграма 35. Середні бали учасників анкетування відповідно до сфери зайнятості їх батьків

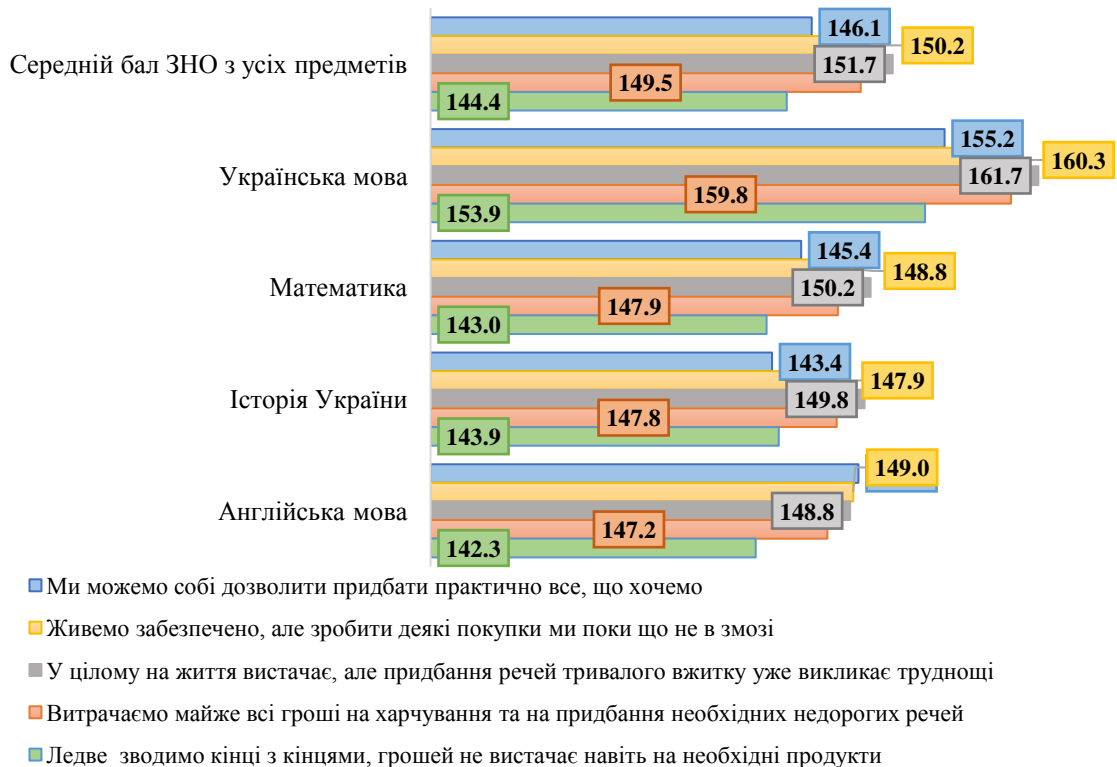
Культурний капітал родини, з якої походить респондент, характеризується також наявністю власних книжок. Попри поширене уявлення, що сучасні підлітки мало читають, опитування показало, що діти, у яких є власні книжки (окрім підручників), мають середній бал ЗНО на 10 балів вищий, ніж ті, хто їх не має. Особливо великий розрив – між власниками книжок та тими, хто їх не має, з української мови – 13 балів (діаграма 36).

Діаграма 36. Середні бали відповідно до наявності в учасника анкетування особистих книжок, домашньої бібліотеки і електронної книги

Наявність спільної з іншими членами сім'ї домашньої бібліотеки або власної електронної книги також має позитивний зв'язок з результатами ЗНО, але не такий виразний (різниця у 8 та 6 балів відповідно).

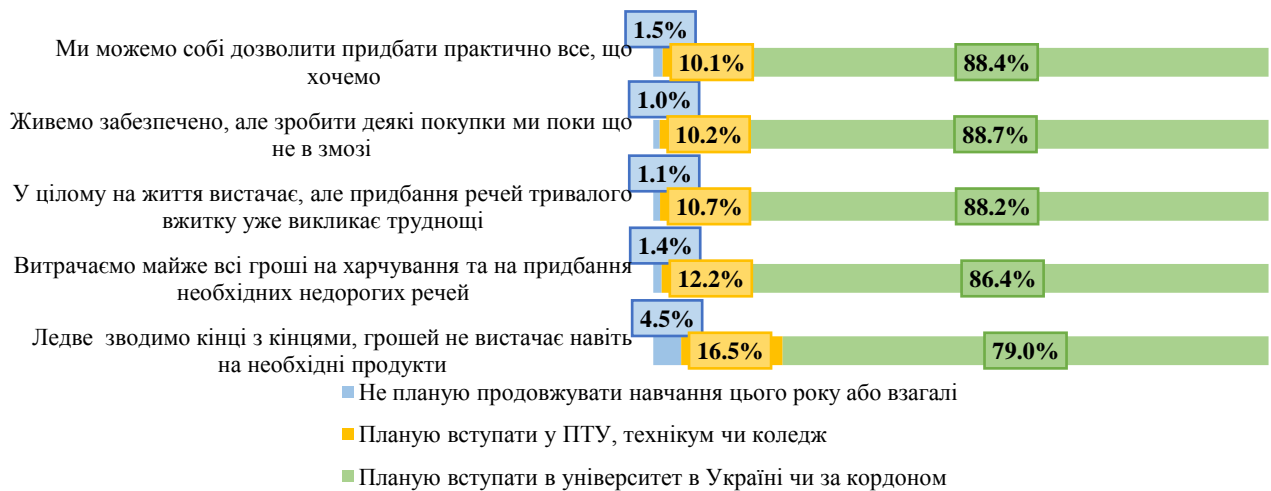
Для дослідження впливу матеріального стану родини на результати ЗНО випускника, респондентам було запропоновано самостійно оцінити рівень достатку своєї сім'ї. Отримані відповіді могли бути досить суб'єктивними, оскільки не всі учні здатні коректно визначити статки родини. Серед тих, хто відповів на питання про матеріальне становище, найвищий середній бал з усіх предметів (151,7) отримали учасники з «середніми» статками (варіант відповіді «У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку уже викликає труднощі»). Майже такі ж результати показали учні з родин із вищим рівнем достатку («Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі») та дещо «бідніші» («Витрачаємо майже всі гроші на харчування та на придбання необхідних недорогих речей»). «Найбагатші» учасники мають у середньому лише 146 балів, а найгірші результати у «найбідніших» – 144. Ця тенденція стосується також балів ЗНО з української мови, математики та історії. Тільки у тестуванні з іноземних мов спостерігається пряма залежність: чим вищі статки у родини, то кращі бали (діаграма 37).

Діаграма 37. Середні бали відповідно до матеріального становища учасників анкетування

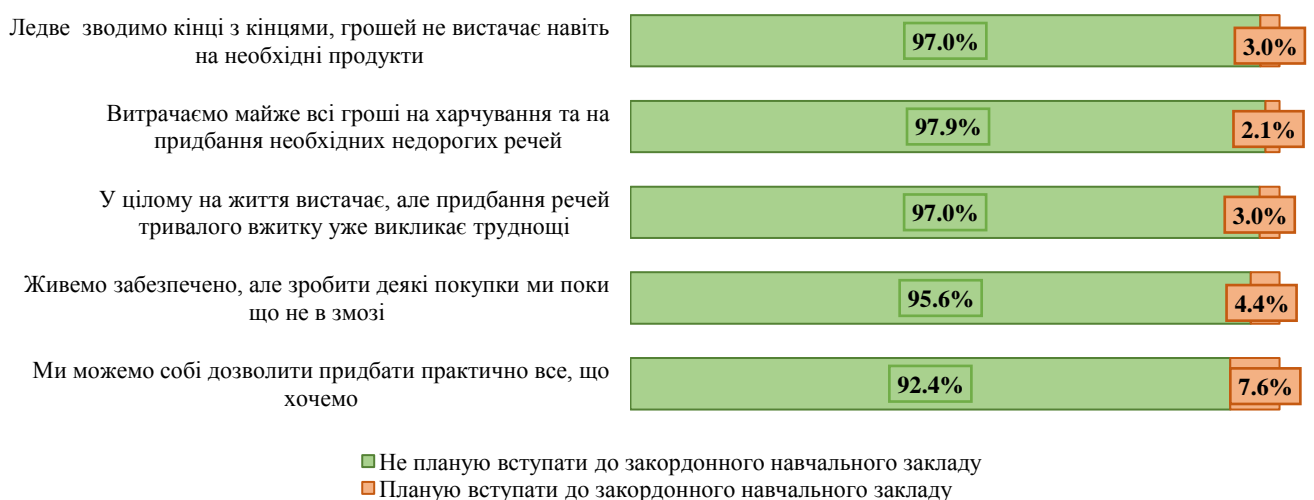
Відсутність прямого зв'язку можна частково пояснити різним сприйняттям власного матеріального становища залежно від розміру населеного пункту. Так, у сільській місцевості більша частка опитаних зарахувала себе до двох «найбагатших» категорій, ніж у містах. Але навіть з урахуванням розміру населеного пункту зберігається тенденція щодо низьких балів серед найбільш заможних учнів.

Випускники з більш забезпечених родин, як правило, збираються вступати в університет, а не в інший тип навчального закладу (діаграма 38).

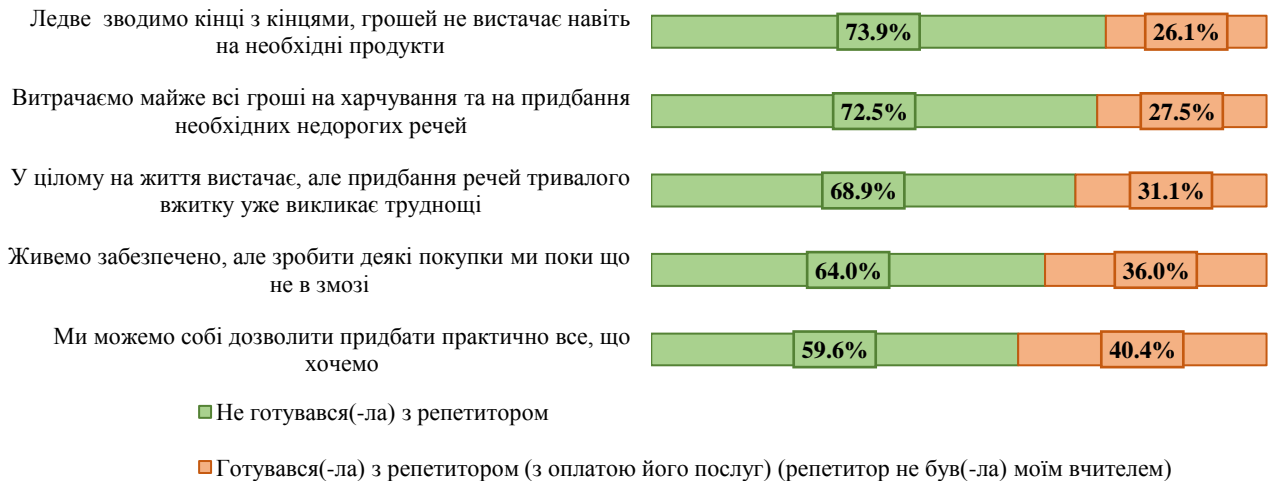
Діаграма 38. Розподіл учасників анкетування відповідно до матеріального становища родини та планів щодо продовження навчання

Серед тих, хто збирався вступати до закордонного навчального закладу найбільша частка учнів з найбільш забезпечених родин. При цьому результати ЗНО цих учнів зазвичай невисокі (діаграма 39).

Діаграма 39. Розподіл учасників анкетування відповідно до матеріального становища родини та намірів вступу до закордонного навчального закладу

Підготовка до ЗНО з оплачуваним репетитором була серед найбільш ефективних способів покращити результат тестування. Очікувано серед учнів із більшими матеріальними можливостями було більше таких, які скористались послугами платних репетиторів (діаграма 40).

Діаграма 40. Розподіл учасників анкетування відповідно до матеріального становища родини та використання послуг репетитора

Таким чином, учасники опитування, які найвище оцінили статки своєї родини, мали в середньому вищі очікування щодо продовження навчання та кращі можливості для підготовки до ЗНО з платним репетитором, але не цілком скористались ними.

Опосередковано про матеріальне становище родини може свідчити також статус зайнятості батьків. Серед тих, хто відповів «працює» та «працює за кордоном» більша частка тих, хто вважає свою родину заможною. Найвищий середній бал ЗНО у тих учнів, у кого працюють обоє батьків або мати працює, а батько на пенсії (152 бали). Інші комбінації статусу зайнятості батька та матері дають дещо гірші результати (147-150 балів). Суттєво гірші оцінки у тих учнів, у кого обоє батьків безробітні (в середньому 143 бали) або ж мати працює за кордоном (142-145 балів, 139 – якщо батько безробітний). Відсутність батька серед тих, хто виховує учня, має негативний вплив на результат тесту, але не такий великий, як відсутність матері. Найгірша можлива комбінація за впливом на

результати ЗНО – відсутність матері при тому, що батько працює за кордоном. У таких учнів середній бал становить лише 136 (таблиця 2).

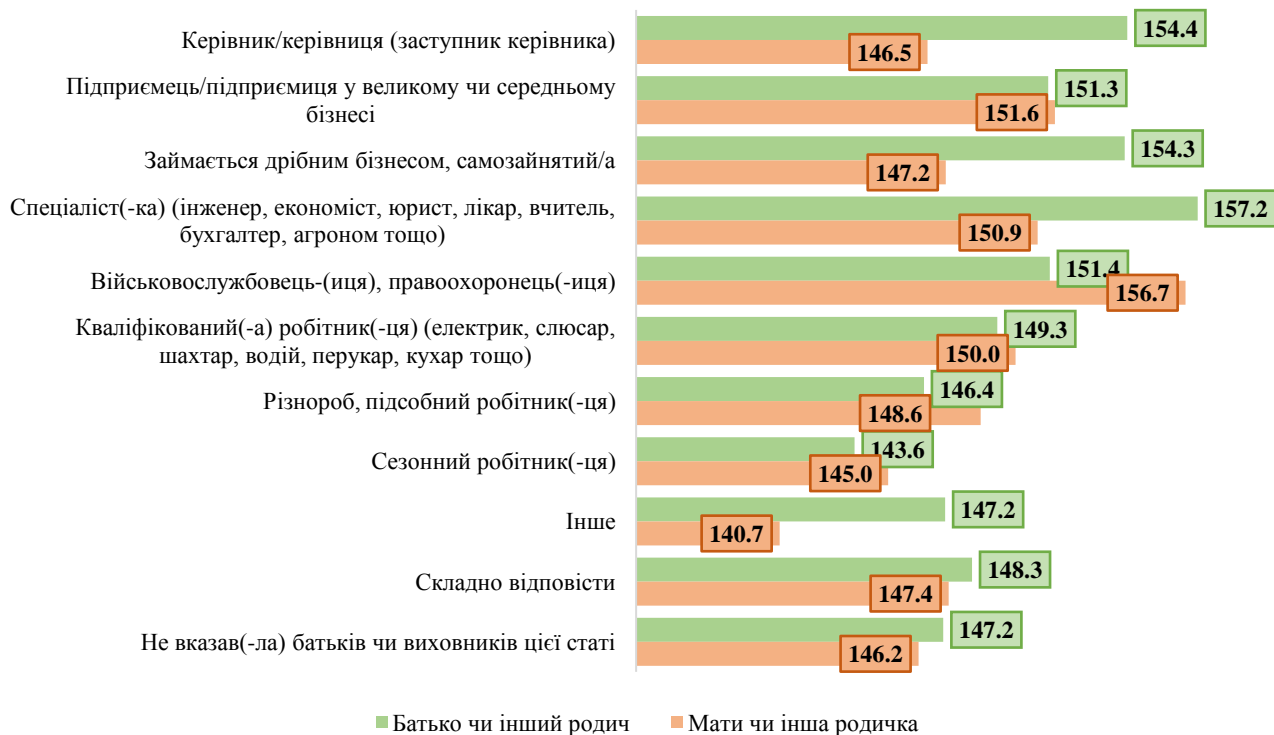
Таблиця 2

Середній бал ЗНО з усіх предметів, які складав респондент, для різних випадків статусу зайнятості батьків

Статус зайнятості батька	Не вказав(ла) батька серед осіб, які виховують	Працює	Не працює (безробітний)	На пенсії (і не працює)	Працює за кордоном	Не має постійного місця роботи, але підробляє
Статус зайнятості матері						
Не вказав(ла) матері серед осіб, які виховують	143,0	144,8	144,2	140,0	136,1	139,1
Працює	149,3	152,3	150,9	152,6	150,5	152,6
Не працює (безробітна)	142,8	149,9	143,8	147,1	146,4	147,9
На пенсії (і не працює)	143,6	150,8	150,5	147,0	147,5	147,0
Працює за кордоном	142,9	143,2	139,5	142,3	142,8	145,0
Не має постійного місця роботи, але підробляє	147,2	148,4	143,1	140,8	146,5	144,7

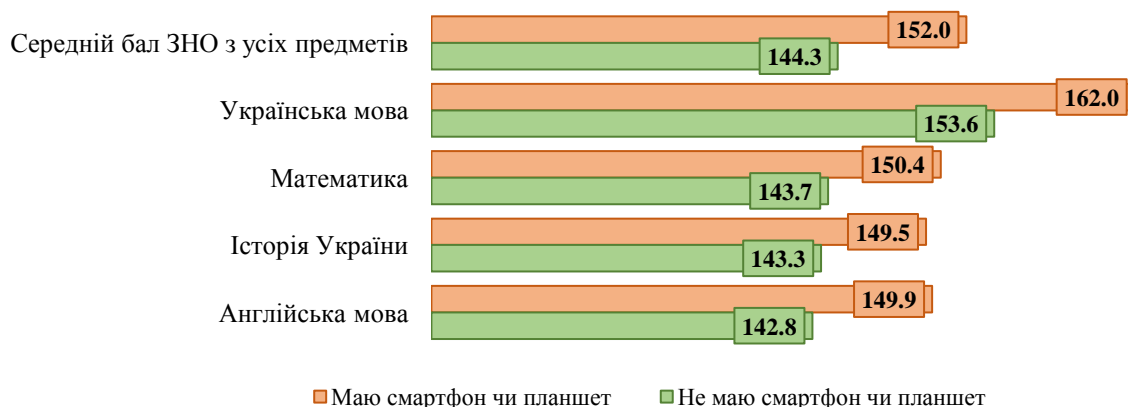
Таким чином, наявність у родині батьків, які заробляють гроші, має позитивний вплив на навчання тільки у тому випадку, коли ці батьки перебувають поруч. При цьому статус зайнятості матері має сильніший зв'язок із результатами ЗНО, ніж статус батька: як у позитивний бік (коли мати працює в Україні), так і в негативний (коли мати працює за кордоном). Цей чинник, судячи з усього, не пов'язаний із матеріальним становищем родини, а говорить про важливість фізичної присутності батьків (особливо матері).

Респонденти, які зазначили, що їх батьки є керівниками або підприємцями у великому чи середньому бізнесі, отримали результати ЗНО-2016 дещо вищі за середні. Найкращі бали (в середньому 157) мають випускники, чиї батьки належать до широкої категорії спеціалістів (медик, учитель, економіст, програміст тощо). Найнижчі бали відповідно – у дітей некваліфікованих сезонних робітників (діаграма 41).

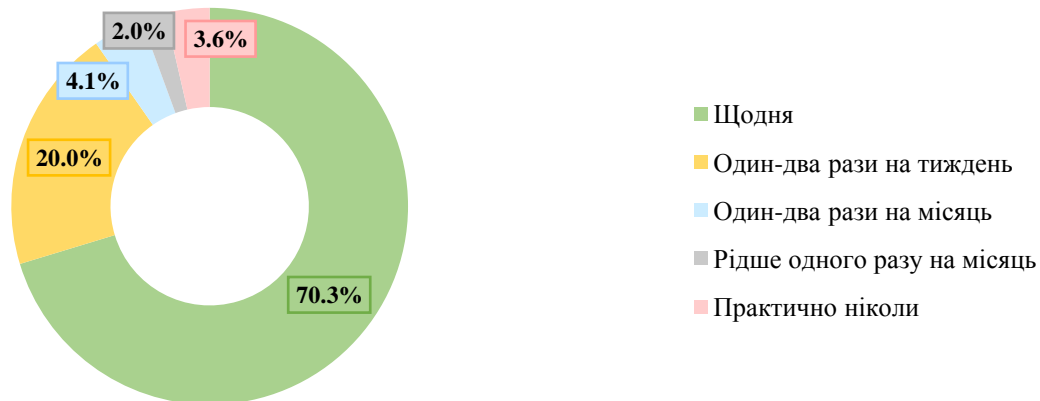
Діаграма 41. Середній бал учасників анкетування з усіх предметів відповідно до посади батьків випускника

Облаштування місця для навчання вдома має набагато менший вплив на результати ЗНО, ніж особисті книжки. Зв'язку між наявністю в учня власної кімнати чи власного комп'ютера та балом ЗНО не спостерігається. З електронних пристроїв, якими користуються випускники, тільки наявність смартфона позитивно корелює з оцінкою (діаграма 42).

Діаграма 42. Середні бали учасників анкетування відповідно до наявності електронних пристроїв

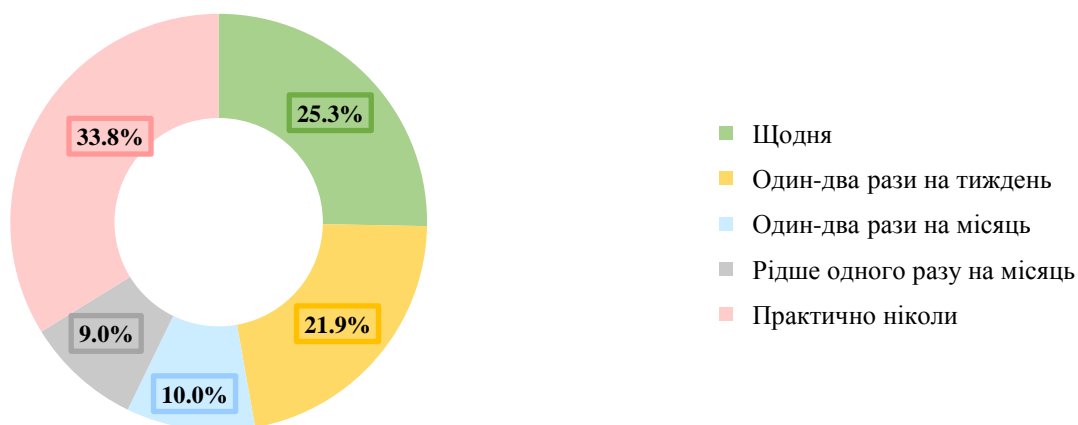
Результати опитування свідчать, що 70,3% випускників щодня розмовляють з батьками чи іншими родичами про свої справи, а 3,6 % – практично ніколи (діаграма 43).

Діаграма 43. Розподіл учасників анкетування за частотою спілкування в родині

Цікавим є те, що спілкування в сім'ї найбільше впливає на результати з української мови та літератури. Чим частіше батьки розмовляють з дітьми, тим вищі бали ЗНО з цього предмету. Серед тих, хто щодня спілкується з родичами про свої справи, 26,9% дітей отримали найвищі бали з української мови та літератури(180-200), в той час, як такий результат з математики і в середньому по всіх предметах отримали лише 10,6% і 10,4% відповідно. Немає значної відмінності у структурі розподілу на групи за результатами ЗНО з математики та в середньому по решті предметів залежно від частоти спілкування у сім'ї.

За результатами анкетування, чверть батьків навіть в одинадцятому класі щодня перевіряють, чи виконали домашнє завдання їх діти, 21,9 % роблять це один-два рази на тиждень (діаграма 44).

Діаграма 44. Розподіл учасників анкетування за частотою перевірки домашнього завдання

Важливо зазначити, що ті учні, яких батьки контролюють частіше, при складанні тестів ЗНО рідше отримують високі бали, і – навпаки. Це спостерігається як у результатах в середньому по всіх предметах, так і з української мови та літератури і з математики. Ймовірно, контроль в одинадцятому класі не здатний вплинути на успішність випускника, кращі результати на тестах отримують самостійні відповідальні учні, а батьки, здебільшого, контролюють лише тих, хто погано вчиться.

Висновки

1. Значна різниця у результатах ЗНО учнів пов'язана з відмінністю їх соціально-економічного середовища. Це стосується як рівня освіти, сфери зайнятості, посади та заробітної плати батьків, так і наявності домашньої бібліотеки, доступності до закладів культури (театрів, музеїв тощо), гуртків та стосунків у родині.

2. Респонденти з сімей із середнім і вище середнього статками показали вищий рівень знань, ніж найзаможніші або найменш заможні. Лише в результатах з іноземних мов спостерігається пряма залежність між статками сім'ї та результатами випускників: чим більші статки, тим вищий бал ЗНО.

3. Усвідомлюючи суб'єктивність відповідей на запитання про статки родини, для підтвердження впливу матеріального становища на результати ЗНО задавались додаткові запитання.

Зокрема найвищі бали – у тих випускників, які скористалися послугами репетитора або підготовчими курсами при вищих чи професійно-технічних навчальних закладах, які є платними і недоступними для родин з низькими статками. Частка міських учнів, яким батьки оплатили послуги репетитора або курси, у два рази більша, ніж сільських.

4. Репетиторство було найпопулярнішим серед видів підготовки до ЗНО з англійської мови і ним скористались 60% учнів, які склали цей предмет. Незважаючи на це, найкращі результати отримали ті випускники, які зазначили, що готувались до складання ЗНО й іншими способами (відвідування мовних курсів та шкіл, подорожі за кордон, заняття по Skype, перегляд фільмів, комп'ютерні ігри та читання книжок англійською).

5. Частка учнів, які навчалися у ліцеях, гімназіях і спеціалізованих школах та отримали в середньому з усіх предметів 160 і вище балів, у 1,5 рази більша, порівняно з іншими типами навчальних закладів. Варто зазначити, що 97,6% ліцеїв, гімназій і спеціалізованих шкіл знаходяться у містах.

6. Освіта батьків є ключовим фактором, який має позитивний зв'язок із рівнем успішності дітей: чим вищий рівень освіти батьків, тим вищий результат

ЗНО отримали випускники. Така відмінність спостерігається незалежно від типу ЗНЗ та місцевості. Водночас слід зазначити, що втричі більше батьків учнів, які живуть і навчаються в містах, мають вищу освіту, порівняно з сільськими.

7. Сфера зайнятості батьків (інших родичів, які виховують учня) також впливає на успішність дітей. Найвищі результати ЗНО-2016 у випускників, чії батьки (або інші опікуни) чоловічої статі працюють у сфері ІТ, освіти, журналістики та реклами, або, чії матері (чи інші опікуни) жіночої статі працюють у сфері освіти, журналістики і реклами. Така комбінація, знову ж таки, найчастіше спостерігається у містах.

8. Читання додаткової літератури позитивно відображається на успіхах у навчанні. Випускники, які мають удома власні книжки (окрім підручників), мають кращі результати. Середній бал ЗНО-2016 у таких респондентів вищий на 10 балів, ніж у тих, хто не має вдома власних книжок.